

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII POLSKIEJ AKADEMII NAUK

KRAKÓW 2011

**SPRAWOZDANIA
ARCHEOLOGICZNE**

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE

KRAKÓW 2011

Redaktor
Editor
SŁAWOMIR KADROW slawekkadrow@gmail.com

Sekretarz redakcji
Editorial Secretary
AGNIESZKA CZEKAJ-ZASTAWNY aga@archo.pan.krakow.pl
BARTŁOMIEJ SZYMON SZMONIEWSKI barthequeszmoniewski-iaepan@yahoo.fr

Komitet Redakcyjny
Editorial Committee
SYLWESTER CZOPEK, SŁAWOMIR KADROW, JANUSZ KRUK (PRZEWODNICZĄCY-CHAIRMAN),
JAN MACHNIK, SARUNAS MILISAUSKAS, JOHANNES MÜLLER, JAROSLAV PEŠKA, ALEKSANDER SYTNIK,
PRZEMYSŁAW URBAŃCZYK

All articles published in this volume of Sprawozdania Archeologiczne obtained approval of the following specialists:

JANUSZ CZEBRESZUK (Institute of Praehistory, Adam Mickiewicz University in Poznań)
SYLWESTER CZOPEK (Institute of Archaeology, Rzeszów University)
HENRYK GŁĄB (Institute of Zoology, Jagiellonian University in Kraków)
JERZY LIBERA (Institute of Archaeology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin)
ANDRZEJ ROZWAŁKA (Institute of Archaeology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin)
JOANNA TRĄBSKA (Institute of Archaeology, Rzeszów University)

Redakcja techniczna i skład
Technical Editor and Layout
JOANNA KULCZYŃSKA

Okładkę ilustruje fotografia autorstwa Grzegorza Steca

Adres Redakcji
Editor's Address
INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII POLSKIEJ AKADEMII NAUK, ODDZIAŁ W KRAKOWIE
31-016 KRAKÓW, UL. SŁAWKOWSKA 17

Skład komputerowy wykonano
w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie

Druk:
Wydawnictwo-Drukarnia Ekodruk s.c.
ul. Powstańców Wielkopolskich 3
30-553 Kraków

Nakład: 400 egz.

CONTENTS

ARTICLES	9
Michał Pawleta	
“The past industry”: selected aspects of the commercialisation of the past and products of archaeological knowledge in contemporary Poland	9
„Przemysł przeszłość”: wybrane aspekty komercjalizacji przeszłości i produktów wiedzy archeologicznej we współczesnej Polsce	34
Agnieszka Czekaj-Zastawny, Jacek Kabaciński, Thomas Terberger	
Cultural Relations between the Great Hungarian Plain and the Southern Baltic Coast. Imports from the Bodrogkeresztúr Culture on the Site Dąbki 9 (Middle Pomerania)	55
Relacje kulturowe między terenami Wielkiej Niziny Węgierskiej a południowym wybrzeżem Bałtyku. Importy kultury Bodrogkeresztúr na stanowisku Dąbki 9 (Pomorze Środkowe)	78
Sarunas Milisauskas, Janusz Kruk, Marie-Lorraine Pipes	
Funnel Beaker Animal Husbandry at Bronocice	89
Sylwester Czopek	
Zwischen der Chronologie und Funktion. Horizont(?) der Gräber mit Glasperlen auf den Gräberfeldern der späten Phase der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur	115
Między chronologią a funkcją. Horyzont (?) grobów z paciorkami szklanymi na cmentarzyskach późnej fazy tarnobrzezkiej kultury łużyckiej	128
Beata Stepańczak, Karol Dziegielewski, Józef Łoś, Krzysztof Szostek	
Application of FTIR method to identify symbolic graves on the example of the Pomeranian culture face urn from Tuskowo	135
Zastosowanie metody FTIR w identyfikacji grobów symbolicznych na przykładzie popielnicy twarzowej kultury pomorskiej z Tuskowa	144
Felix Biermann	
Functions of the Large Feldberg Type Strongholds from the 8 th /9 th Century in Mecklenburg and Pomerania	149

Ruben Giaquinta

Silos and Granary Pits within Medieval Europe. A Typological Study: the Case of Miranduolo (Siena, Italy) 175

Louise Gomart

Pottery traditions and manufacturing organization in the Early Neolithic: a method for the technological study of Linearbandkeramik vases in habitat contexts in the Aisne Valley (France) 189

FIELD SURVEY AND MATERIALS 203**Krzysztof Tunia, Piotr Włodarczak**

Tumulus of the Funnel Beaker Culture in Małyce, Kazimierza Wielka district 203

Kurhan kultury pucharów lejkowatych w Małycach, pow. Kazimierza Wielka 213

Agnieszka Dzierżanowska, Dariusz Król, Jakub Rogoziński, Małgorzata Rybicka

The jug adorned with a ram's head on the handle found in the pit number 109 at the site 52 in Pawłosiów, district Jarosław, podkarpackie voivodeship 221

Dzban z uchem zwieńczonym główką barana z jamy o numerze 109 ze stanowiska 52 w Pawłosiowie, pow. Jarosław, woj. podkarpackie 235

Paweł Jarosz, Izabela Mianowska

The Corded Ware culture cemetery in Kraków-Mistrzejowice 241

Cmentarzysko kultury ceramiki sznurowej w Krakowie-Mistrzejowicach 265

Anita Szczepanek

An Anthropological Analysis of Skeletons from the Graves of the Corded Ware Culture from Mistrzejowice 277

Analiza antropologiczna szkieletów z grobów kultury ceramiki sznurowej z Mistrzejowic 282

Jarosław Rola

Depotfund aus Skórka, Gde. Krajenka 285

Skarb ze Skórki, gm. Krajenka 309

Justyna Baron, Adam Golański, Katarzyna Schellner

Problems of interpretation of early Iron Age fenced settlements. A case study of site 8 from Zabrodzie, Wrocław district 319

Problem interpretacji osad z ogrodzeniami z wczesnej epoki żelaza na przykładzie stanowiska w Zabrodziu, pow. wrocławski 343

**Anna Drązkowska, Małgorzata Grupa, Przemysław Płóciennik, Krzysztof Rybka, Janusz Szatkowski,
Anna Zawadzka**

Using Vacuum Freeze-Drying of Waterlogged Archaeological Leather Conservation 357
Wykorzystanie techniki suszenia próżniowego w niskich temperaturach do konserwacji zabytkowych skór 377

REVIEWS 387

Damian Wolski

(review) Grzegorz Osipowicz, *Narzędzia krzemienne w epoce kamienia na Ziemi Chełmińskiej. Studium traseologiczne* [Flint Tools in the Stone Age in the Chełmno Region. Traseological Analysis]. Toruń 2010. Instytut Archeologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika; pp. 572, 84 tables, 37 plates, summary in English 387
(rec.) Grzegorz Osipowicz, *Narzędzia krzemienne w epoce kamienia na Ziemi Chełmińskiej. Studium traseologiczne*. Toruń 2010. Instytut Archeologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika; 572 strony, 84 tabele, 37 tablic; streszczenie w jęz. angielskim 396

Jacek Górski

(review) Przemysław Makarowicz, *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy* [Trzciniec Cultural Circle – a Community of the Borderland between the East and West of Europe] (= *Archaeologia Bimaris. Monografie 3*). Poznań 2010. Wydawnictwo Poznańskie; pp. 445, summary in English 407
(rec.) Przemysław Makarowicz, *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy* (= *Archaeologia Bimaris. Monografie 3*), Poznań 2010. Wydawnictwo Poznańskie; ss. 445, streszczenie w jęz. angielskim 418

Anna Gawlik

(Rez.) Konstantin V. Čuganov, Hermann Parzinger, Anatoli Nagler, *Der skythenzeitliche Fürstenkurgan Aržan 2 in Tuva* (= *Archäologie in Eurasien 26*). Mainz 2010. Deutsches Archäologisches Institut. Eurasien Abteilung; 330 Seiten, 289 Abbildungen, 153 Tafeln, 7 Beilagen 431
(rec.) Konstantin V. Čuganov, Hermann Parzinger, Anatoli Nagler, *Der skythenzeitliche Fürstenkurgan Aržan 2 in Tuva* (= *Archäologie in Eurasien 26*). Mainz 2010. Deutsches Archäologisches Institut. Eurasien Abteilung; 330 stron, 289 rysunków, 153 tablic, 7 załączników graficznych 439

Przemysław Michalik

(review) Maria Supryn, *Archeologia zamku w Janowcu. Dzieje budowli w świetle badań archeologicznych z lat 1976–2001* [The archaeology of the castle in Janowiec. The history of the edifice in the light of excavations], Kazimierz Dłony 2008. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym, pp. 144; numerous illustrations and photographs; a summary in English 447

(rec.) Maria Supryn, <i>Archeologia zamku w Janowcu. Dzieje budowli w świetle badań archeologicznych z lat 1976–2001</i> , Kazimierz Dolny 2008. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym 2008, ss. 144, w tekście liczne ilustracje i zdjęcia, streszczenie w jęz. ang.	450
---	-----

CHRONICLE

Barbara Burchard, Agnieszka Czekał-Zastawny

Prof. dr hab. Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa	453
Prof. dr hab. Anna Teresa Kulczycka-Leciejewiczowa	456

“Sprawozdania Archeologiczne” is regularly listed in the International Current Awareness Service: Anthropology. Selected material is indexed in the International Bibliography of social and Cultural Anthropology.

Indexed in:

IBZ – International Bibliography of Periodical Literature

IBZ – CD-ROM

Justyna Baron*, Adam Golański**, Katarzyna Schellner***

PROBLEMS OF INTERPRETATION OF EARLY IRON AGE FENCED SETTLEMENTS. A CASE STUDY OF SITE 8 FROM ZABRODZIE, WROCŁAW DISTRICT

ABSTRACT

Baron J., Golański A., Schellner K. 2011. Problems of interpretation of early Iron Age fenced settlements. A case study of site 8 from Zabrodzie, Wrocław district. *Sprawozdania Archeologiczne* 63, 319–356.

A scale of recently made rescue excavations enabled large areas to be uncovered and thus developed our understanding of the functional and spatial organisation of settlements, previously studied to a small degree compared to cemeteries. Among recently excavated sites, including the discussed settlement, fenced structures have prompted great interest owing to their unique spatial organization. The focus of this paper is on the interpretation of the site when compared with other settlements containing similar spatial structures discovered in SW Poland.

Keywords: settlement, fence, early Iron Age

Received: 16.06.2010; Revised: 31.05.2011; Accepted: 6.09.2011

INTRODUCTION

Rescue excavations carried out for several years have significantly changed our knowledge of prehistoric settlements. This has resulted from the scale of the excavations which enabled large areas to be uncovered and thus developed our understanding of the functional

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 48, 50-139 Wrocław, Poland; justyna.baron@gmail.com

**Pracownia Badań Archeologicznych Adam Golański, ul. Tuszyńska 88, 93-368 Łódź, Poland; adamgolanski@tlen.pl

*** Muzeum Okręgowe, ul. Muzealna 6, 62-505 Konin, Poland; katarzyna.schellner@muzeum.com.pl

and spatial organisation of settlements, previously excavated to a small degree compared to cemeteries. Among recently excavated sites, including the discussed settlement, fenced structures have prompted great interest owing to their unique spatial organisation.

The focus of this paper is on the interpretation of the site when compared with settlements containing similar spatial structures, rather than on presenting the results of excavation. A complete excavation report including a catalogue of all pits, pottery properties *etc.* is available both as a digital and printed copy at the Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Kraków Branch.

THE SITE

The site was discovered during a surface survey in 1986 by L. Kamiński (Fig. 1) and then observed in 1996 and 2006 during prospection carried out in advance of constructing the Wrocław bypass (Domański 1996; Baron, Domański 2005). The project was carried out in 2006–2008 and resulted in the excavation of 550 pits within a total area of 2.55 hectares (Fig. 2). The excavation was carried out by the company “Pracownia Badań Archeologicznych Adam Golański”, while the fieldwork was directed by Anna Anglart, MA

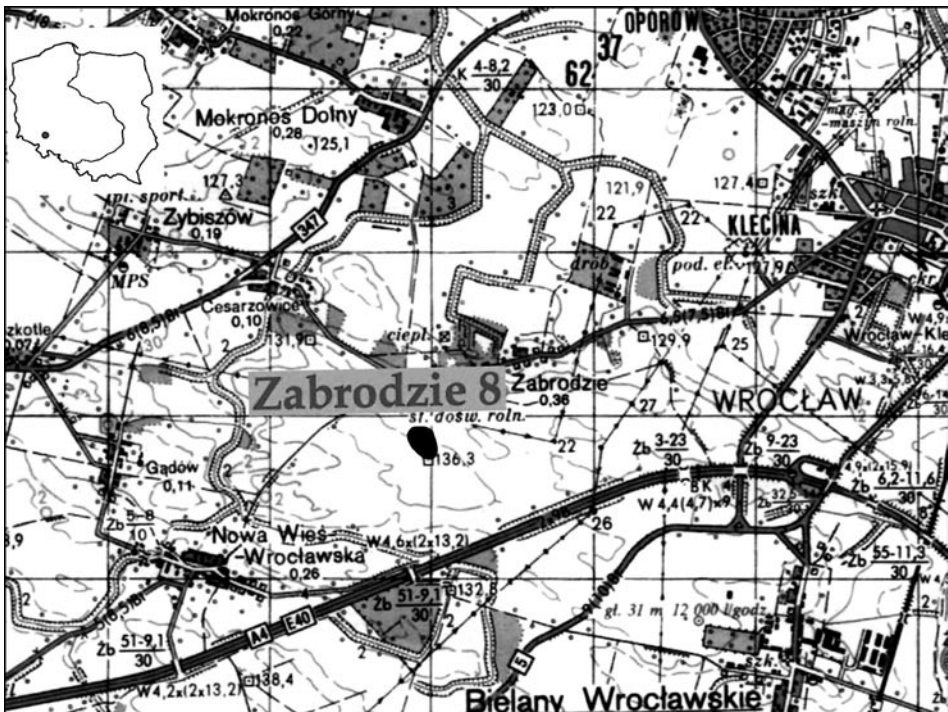

Fig. 1. Location of the site
Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska

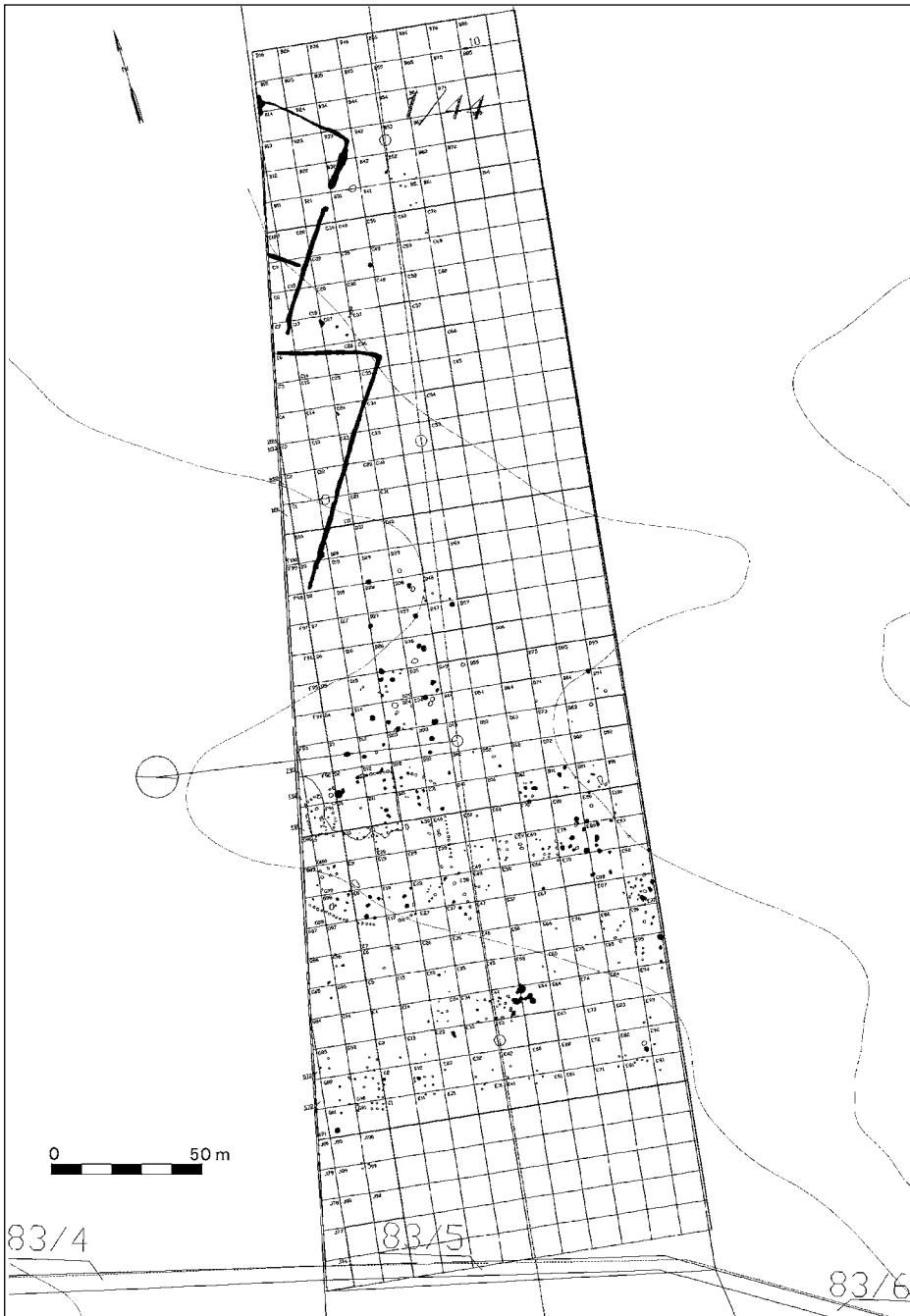

Fig. 2. Plan of the site showing all excavated structures
Ryc. 2. Plan warstwowy stanowiska

and Janusz Różycki, MA. Katarzyna Schellner, MA worked on pottery and stone materials while Marcin Wąs, MA studied the flint artefacts. The text was partly modified by Justyna Baron, PhD from the Institute of Archaeology, University of Wrocław.

The upper layers of these pits were damaged by intensive agricultural activities and deep ploughing. Both the pit fills and the remains of cultural layers produced 5901 artefacts which enabled the dating of 160 pits (29.09%). The pits were numbered with digits and letters enabling their localization within the site (pit D23 for example, located in the 'D' section of the excavated area).

At the site, the remains of a settlement from the early Iron Age and trenches from the 2nd World War were excavated; however the latter were never used.

SETTLEMENT INNER STRUCTURE

The functional classification of the pits discovered at Zabrodzie was a difficult task. This was the result of considerable damage of the surface of the site caused by intensive agricultural activities. Most of the pits are not deeper than 0.2 m and the deepest pit was 1.34 m. Many post holes were difficult to distinguish from other settlement pits and were determined only on the basis of their spatial distribution. Remains of possible post constructions, one well and many settlement pits indicated that the site was the relic of an open, stable settlement, partly fenced. At the site two damaged urn graves were discovered as well. In the following section, selected features and pits will be presented, according to their possible functions. This is followed by an analytical section which begins with the presentation of post constructions forming three clusters within the excavated area.

In total, 215 post holes and 76 bigger post pits were observed at the site. The diameter of post pits were mostly about 0.8–1 m and remains of posts were observable within the profiles. On the basis of the distribution of both post remains, 31 constructions were identified, numbered from K1 to K31 (Fig. 3). They were grouped mostly in southern part of the site, within an area of 1.5 hectares. The buildings were arranged according to similar principles, what was mostly observed in the fenced area. Three concentrations of post buildings (S1–S3) will be characterised in the following paragraphs.

The most interesting construction of cluster S1 is the remains of a circular fence marked as K1 and observed in the southwestern part of the site (Fig. 3, 4). Unfortunately its western part extended beyond the excavated area. The diameter of the fence was 52 m along its N–S axis with a probable circumference of around 170 m. The fence was identified on the basis of the distribution of 80 post holes and post pits which could be clearly seen in section. We are not able to say the gaps observed in the fence line resulted from the relative state of preservation or if the fence construction was not closed. The maximum gap recorded in the southern part of the fence was 7 m wide. It is difficult to say if and how the space between posts was filled. Daub lumps were found only in 7 post holes, which, com-

bined with the small sizes of the posts may suggest the presence of a wattle and daub construction.

In the northern part of the fence near building K24, posts were more densely arranged in a way suggesting repairs. In some cases (mostly in areas E40 and E28), the fence construction was supported by extra posts.

Inside the fenced space, 13 post buildings, fire places and other pits surrounded an empty area in the centre. Eleven rectangular post buildings marked as K2, K3, K4, K5, K6, K7, K15, K18, K22, K23 and K24 were arranged along the fence. Most of them were arranged with their gable walls facing the fence. Two constructions might have been short fences (K25 and K30).

Reconstructed post buildings were mostly rectangular structures based on six (K2, K4, K6) or eight posts (K15, K23, K24) without any inner divisions. One of the houses (K7) probably had a roof supported on three posts which might be the remains of simple and the most common roof construction based on median ridge posts. Such solutions however, more common for four-sided roofs, were applied to gabled structures as well (e.g. Moszyński 1967, 430–432). That building was probably used for a longer period of time due to the fact that the corner posts were repaired, while the walls were supported by extra posts.

Although the building outlines are incomplete, their location may be identified on the basis of other pits. We know examples of concluding on houses localisation based on pits distribution (e.g. Kadrow 1991). For example by building 24, 4 pits (F1, D1, D55 and D73) were situated along its longer wall and thus they indicate the wall's outline. Also remains of fences might have been walls of poorly preserved houses.

In the post buildings no fireplaces were recorded. However, due to the poor state of preservation of the site surface, does not exclude the presence of houses. In area D11, two large fireplaces, perhaps surrounded by a fence from the south (K25) were recorded (pits D34 and D35). Their fills contained numerous pottery sherds. Features, which might have been storage pits were situated at the walls of building K24 (pits D55, D51); in the latter pit fill a handstone was found.

Some principles in building distribution within the enclosure might be observed. In its southern part, the building gable walls faced the empty area in the centre of the fenced space, while in the northern part most of them faced the empty area with their longer walls. We may thus suppose the entrances to the houses were situated both in gable and longer walls, however in the Bronze Age building tradition entrances in gable walls prevailed (Niesiołowska-Hoffman 1963, 50–52). Building walls were most probably constructed using a post-and-plank technique, which was the most common technique used during that period (Michalski 1983, 137). In the case of some walls, wattle-and-daub technique might be applied. In K2 building lumps of daub were found in 5 post holes, in K5 in 4 post holes and in K4 and K22 in 3 pits. In K6 they were found in 2 post holes. Both construction prints on the lumps and small diameters of densely situated posts (15–20 cm) may support presence of wattle-and daub technique. Buildings K4 and K5 were probably

not houses, but some other constructions based on large posts. Both posts diameters and large distances between them suggest rather post and plank construction with the use of daub, proved by one large lump with print of a beam whose diameter was 18 cm. Beam prints were observed on daub lumps from K4 and K5 constructions, however the diameters were not possible to reconstruct. Areas of buildings distinguished in the fenced zone varied from 25 to 36 sq m and do not differ from those situated in the open part of the site. No pit houses were identified in the enclosure.

At the site there were no pits we can define as connected with the identified production activities. We can assume that pit concentrations in clusters S1 and S2 are the remains of a production area within the site but sparse artefacts do not allow a precise identification of the type of activities we are dealing with.

The next concentration of post constructions was recorded to the SE from cluster S1 (Fig. 3). In this area buildings were neither densely situated nor fenced. Most of them were arranged according to a NE–SW axis. Their remains were much more difficult to observe and covered an area of ca. 10 areas, but probably reached beyond the extent of the excavations. The cluster comprised of 9 post structures (K8, K9, K10, K16, K17, K19, K20, K26, K27). Most of them were based on 4, 6 or 8 posts, however for some buildings (K10, K17, K26, K27, K29), owing to the poor state of preservation, such reconstruction is only suggestive. As with cluster S1, structures such as K29 might have been the remains of fences. Buildings distinguished in this cluster surrounded an empty space at areas E56, E57, E66, E67, E76 and E77.

A post construction marked as K20 and situated in northeastern part of cluster S2 was probably the remains of a building based on 10 posts. The SW corner of the construction was repaired. Around the building, at area E97 several further pits were observed which probably had various functions within the same farmstead. Pit E90 with a trapezoidal 1 m deep vertical section might be interpreted as a storage pit whose walls were probably covered with clay. The functions of the remaining pits are unrecognizable, however we may assume they represented a farmstead where a centrally situated post house was surrounded by other pits as was observed for example at the site of Polwica, Oława district (Baron 2005).

Construction K16 comprised of 4 posts and such structures are often interpreted as traces of hay ricks which were 4 post, wall-less roofed storages. Such constructions are known from numerous sites of similar chronology such as Stary Śleszów and Milejowice, Wrocław district (Kopiasz 2003, fig. 6; Bugaj, Kopiasz 2006, 179) and Borzejewo, Środa Wielkopolska district (Kaczmarek, Michałowski 2005, fig. 15). These simple structures were typical of folk building tradition across the whole of Europe (Moszyński 1967, 244–246) and thus have often been recalled when reconstructing archaeological finds (e.g. Niesiołowska-Hoffman 1963, 69; Michalski 1983, 142).

The remaining constructions from cluster S2 are relics of poorly preserved structures based on 6 posts (K9, K10, K17, K26, K27) and one based on 8 posts (K27). We may assume that the construction of both the roof and walls was similar to that in cluster S1. Only in

one post hole in K10 construction daub lumps were found which may suggest the wattle-and-daub technique. No traces of fireplaces were identified. Many pits of unrecognizable functions were situated not only near the buildings but were clearly concentrated in areas E79, E80, E89, E90, D71 and D81.

The third cluster was identified in the S part of the site and comprised of 7 post buildings: K11, K12, K13, K14, K21 and K31, however we may assume the excavation did not cover the full area of this concentration (Fig. 3). The most interesting structure in this part of the settlement was the remains of a probable large arcaded house marked as K13. The building size was 15 by 10 m and no traces of a probable roof support were recorded. A similar structure is known from Opatowice-Repecko, Tarnowskie Góry district (Gedl 1962, fig. 23) and Niesułowice, Milicz district (Domańska, Lasak 1997). The number and distribution of post holes cannot confirm whether the house was provided with arcades or an anti-room which were intended for different purposes (see Niesiołowska-Hoffman 1963, 35–36). A construction of similar size (142.5 sq m) is also known from the enclosed area at Milejowice (building 111). Owing to its exceptional size, excavators argued for a common hall used by all inhabitants or a seat for a noble man for this building (Bugaj, Kopiasz 2006, 196). The discussed building was surrounded by four smaller constructions: three based on four (K12, K14, K28, K31) and one on six posts (K14) which were of probably auxiliary functions but belonged to the same farmstead.

Another large, L-shaped building 11 × 8 m in size was based on 8 posts (K21). Perhaps to this originally rectangular building an anti-room was attached. East of the house a number of pits were discovered.

PITS

Among the pits discovered at the site, alongside post holes, storage pits, fireplaces, graves and one well were also recorded. However the functions of most pits remain unknown.

Storage pits

Among the pits of defined function, the most common were storage pits. 25 were excavated and located mostly outside reconstructed post-built houses. However, one pit was situated in a building (pit D51) while another two were outside the building, but along its longer walls (pits D5, E90, E225). One may suppose that many discovered pits were intended for storage purposes however this cannot be proven owing to their poor state of preservation. Their disposition suggests possible functional links with reconstructed buildings: pit D4 with K29, E89 and E90 with K20, E225, E226, E245, E246 with K21 and F1, D51, D55, D73 with K24.

Storage pits were mostly round or oval with diameters varying from 1 to 2 m and depths from 0.34 to 1.34 m. Their cross sections were trapezoid or rectangular with an average

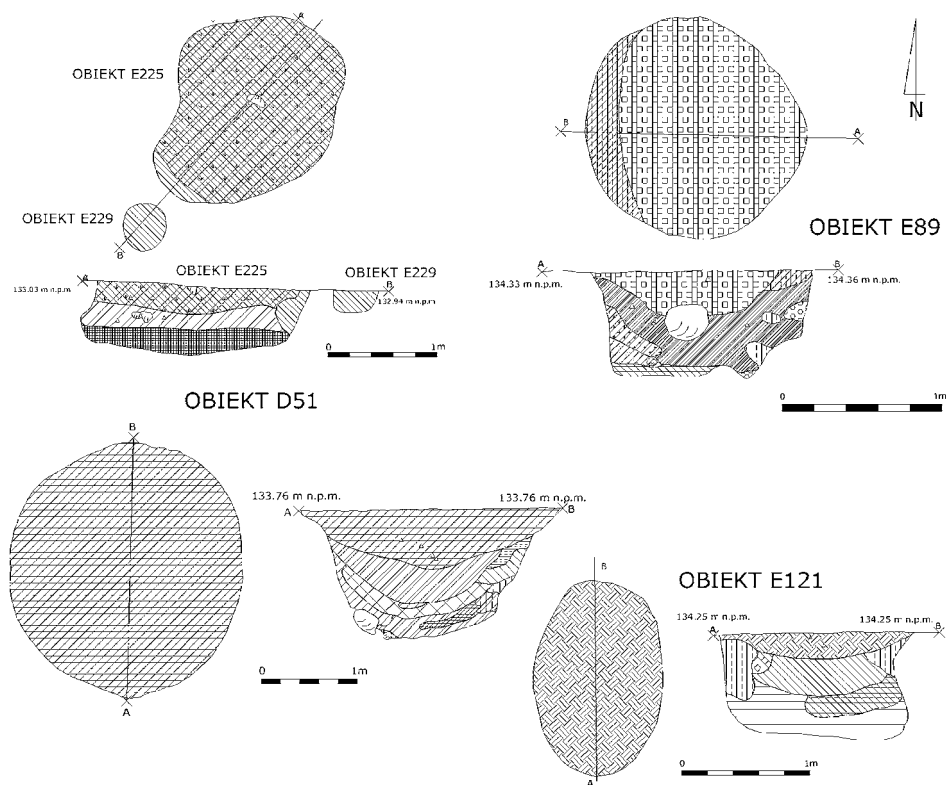

Fig. 5. Selected storage pits. Drawing by J. Kucharski
 Ryc. 5. Rzuty i profile wybranych jam zasobowych. Rys. J. Kucharski

depth of ca 0.6 m. Their fills contained pottery sherds and burnt daub lumps. In three of them (D4, D50, D55) steps in their walls were visible, probably to enable access to their lower levels. No clay lining was observed but daub lumps in the pits suggest their use. Images of selected storage pits are presented in figures 5–7.

A small group of hearths consisted only of three oval and shallow pits (C16, D34, D35) containing abundant charcoal, ash and fire-cracked stones. Their sizes varied from 1.28 to 1.62 m. In their fills numerous pottery sherds and daub lumps were found. Pit C16 was situated in the N part of the settlement while two further hearths were located within the open space in the middle of the fenced area (Fig. 3).

Hearths are easy to construct multi-purpose features and belong to the most common type of pits recognized during excavations of settlements. This results from the presence of stones and charcoal what make this type of pit easy to identify. At the discussed site, the hearths were situated outside the reconstructed buildings. We may assume that buildings were provided with other fire facilities but owing to the damaged cultural layer this cannot

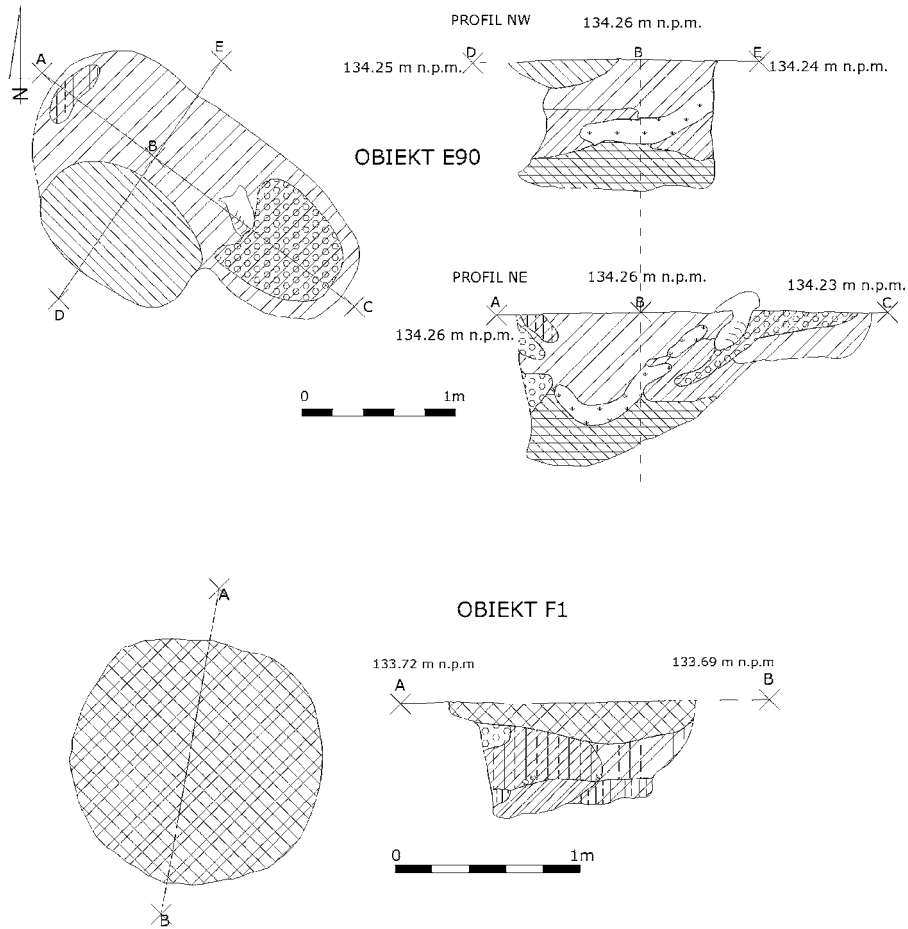

Fig. 6. Selected storage pits. Drawing by J. Kucharski
 Ryc. 6. Rzuty i profile wybranych jam zasobowych. Rys. J. Kucharski

be verified. It should also be noted that there must have been many more hearths at the settlement but they were damaged by the intensive cultivation of the area.

Only one well was found in the northern part of the discussed site (C17). In its upper parts, the well was of irregular shape and size — 2.51×2.2 m. Unfortunately, owing to the instability of the ground, its cross section was impossible to document. During its exploration, concentrations of pottery sherds and stones were noticed as well as slight traces of a rectangular wooden lining. Dating was possible only based on artefact analyses because neither bones nor wood survived. In the well many pottery fragments were found which enabled the reconstruction of ca 20 vessels of various forms which will be presented in a further part of this paper (Fig. 10).

Other pits

Most of the pits discovered at the site were shallow and damaged. Thus their function remains unknown and this refers to 64 pits. Perhaps some of them might have been the remains of clay extraction which was used for building wall linings. Some pits might have been natural hollows filled with cultural layers as e.g. J. Michalski suggests (1983, 184). As no bone was found at the settlement, we cannot debate whether any of the features were refuse pits. Obviously consumption waste including animal bones must have covered the settlement surface and their absence indicates damage to the site or specific environmental conditions.

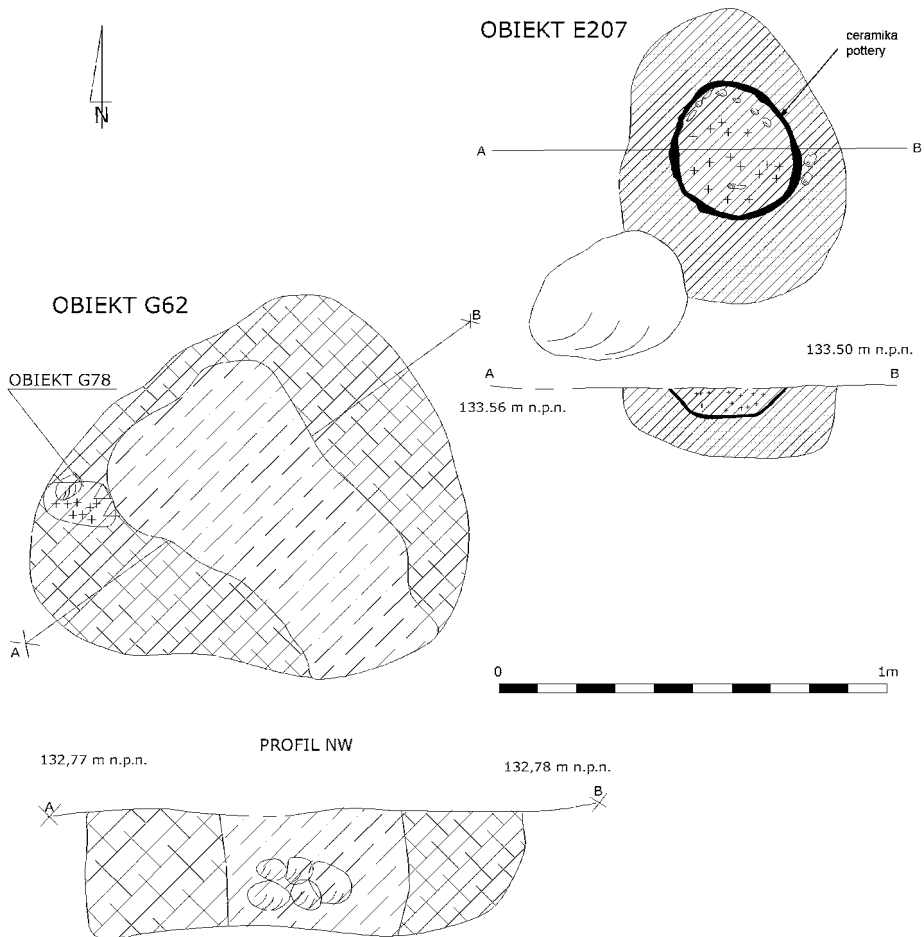

Fig. 8. Urn graves. Drawing by J. Kucharski
Ryc. 8. Rzuty i profile grobów ciałopalnych. Rys. J. Kucharski

Two graves (marked as pit E207 and G62) located in its south and southeastern part were found at the site (Fig. 8). Both pottery and fragments of a knife found in grave E207 belong to the same chronological horizon as other artefacts from the settlement.

Grave G62 was situated within the large arcaded house (K13) while grave E207 about 10 m W from the SW corner of structure K27 (Fig. 3). Unfortunately no stratigraphic relationship between the two groups of features was possible to determine. Despite an extensive bibliography on graves, and children's graves in particular, located in settlement space, most of interpretations result from the assumption that such buried individuals represent low status and social exclusion. They were considered to be handicapped, unprivileged *etc.* (e.g. Żychlińska, Rogalski 2006, 33). This clearly results from an assumption of patriarchy as the prevailing social model in the past and thus implicates low status of children as 'idle' members of society. Such approaches have been criticized, in Polish literature on the subject as well (e.g. Pawleta 2004).

Assuming that settlements were the locations where many of the activities associated with the ritual and non ritual practices take place thus graves should be no surprise in such contexts. On the other hand the graves could have been deposited before or after the settlement had been used. Such observations have been done on many sites of similar chronology (e.g. Cleary 2005 with further references). Some authors argue that the proximity of cemeteries and settlement might have resulted from the succession of cemeteries from older villages (e.g. Woźny 2000, 138–139, 141).

Artefacts

Owing to the fact pottery study is not the main purpose of the paper, it will only be briefly characterised here whilst a full version can be found in the excavation report which includes a detailed pottery study and its spatial distribution within the pit clusters (Golański, Schellner 2009). Pottery was abundant at Zabrodzie but poorly diversified. In total, 3781 sherds coming from pits fillings were recorded. No complete vessel was found while many fragments were not preserved enough to be used in formal and stylistic analysis.

Most of the pottery belongs to cooking ware, which are usually fragments of large, thick-walled vessels made of clay with coarse temper. Only several forms, small and made of fine clay, may be identified as table ware.

Among the aforementioned groups the following types were distinguished: jars, vases, bowls, cups, sieves and plates which, if possible, were divided into subtypes. They are presented in figures 9–12. In general, the collection as a whole was poorly preserved which allowed only several basic types of vessels to be characterized. The pottery was mostly undecorated and can be used for chronological studies only to a very limited degree, situating the chronology of the settlement in the late Bronze and early Iron Age.

Apart from pottery, two handstones were found in pits D19 and D51 from cluster S1. Both were of oval shape with diameters ca. 11 cm with worn working surfaces (Fig. 13).

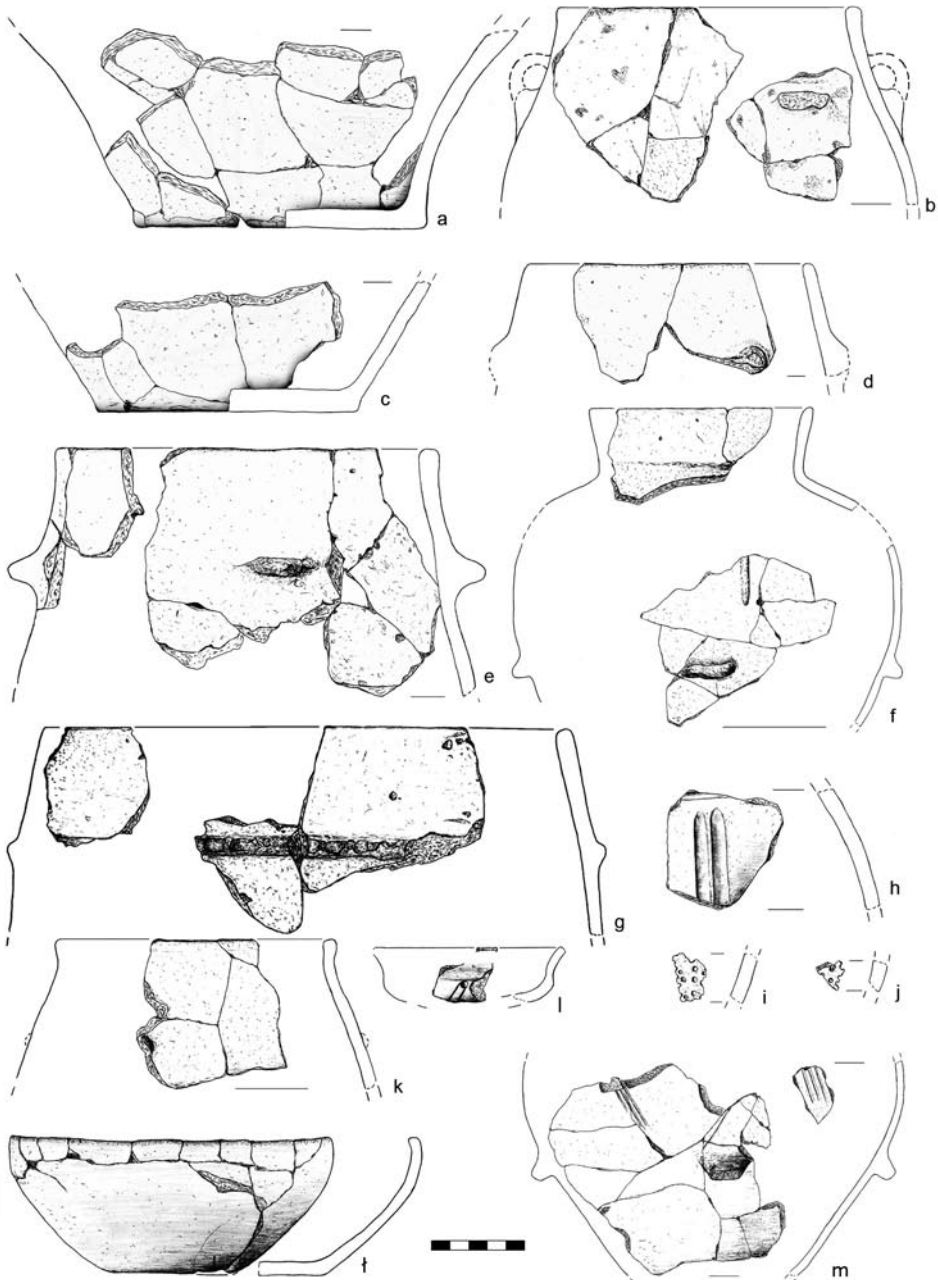

Fig. 9. Selected pottery shards: a: pit E207 (grave), b-d: pit C16 (hearth), e: pit B8, f: pit F3 (storage pit), g: pit D83, h: pit E65, i, j: pit D3, k: pit E192, l, †: pit G62 (grave), m: pit G7. Drawing by K. Schellner
Ryc. 9. Wybór ceramiki z obiektów; a: ob. E207 (grób), b-d: ob. C16 (palenisko), e: ob. B8, f: ob. F3 (jama zasobowa), g: ob. D83, h: ob. E65, i, j: ob. D3, k: ob. E192, l, †: ob. G62 (grób), m: ob. G7. Rys. K. Schellner

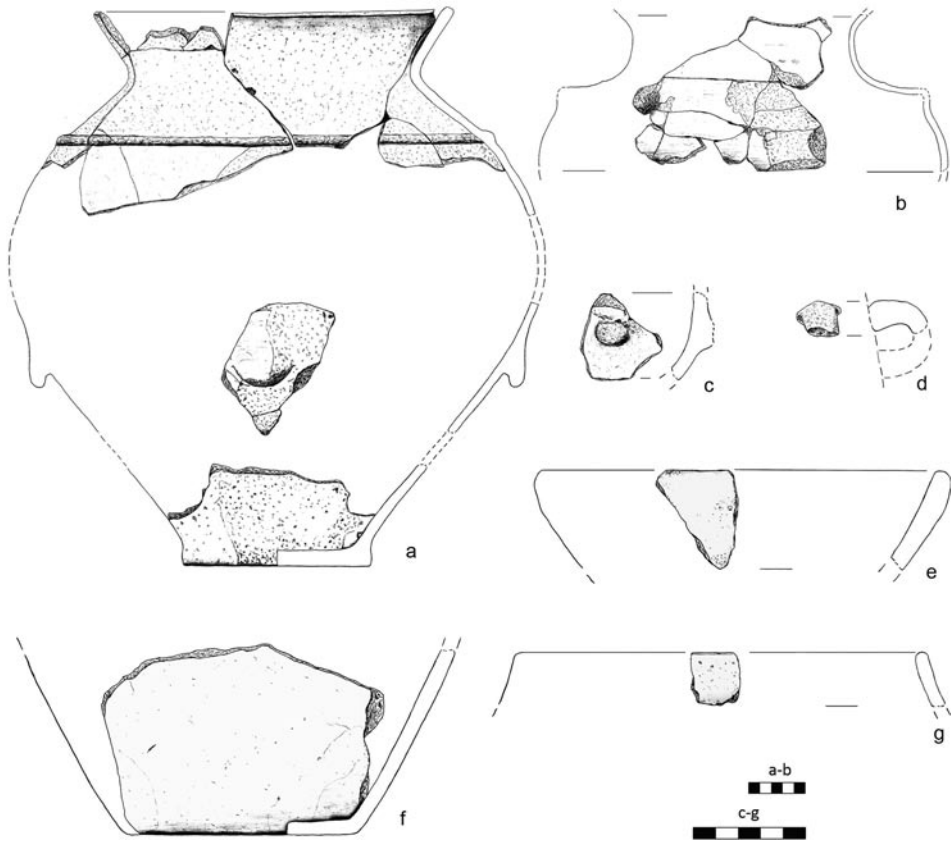

Fig. 10. Selected pottery from pit C17 (well). Drawing by K. Schellner
Ryc. 10. Wybór ceramiki z obiektu C17 (studnia). Rys. K. Schellner

At the discussed site, 36 flint artefacts were found, of which 34 were local erratic flint nodules, probably gathered to produce splintered pieces while another 2 are connected with the bipolar method of reduction. The first artefact is a splintered piece and comes from pit D106 (Fig. 14, a). It is likely to be a pre-form of bipolar splintered piece with flat striking platforms. A small nodule of local erratic flint was selected for exploiting this material. The next artefact is a retouched splintered flake made of Baltic flint (Fig. 14, b). It was found in a cultural layer explored in area B81. The specimen has been struck from a bipolar splintered piece and from a technological point of view is similar to the aforementioned bipolar splintered piece. On both edges, a denticulated retouch and probable use-retouch were observed.

Flint artefacts from the Zabrodzie site, owing to the fact that they are a typologically non-diagnostic assemblage cannot be dated precisely. The bipolar method was applied

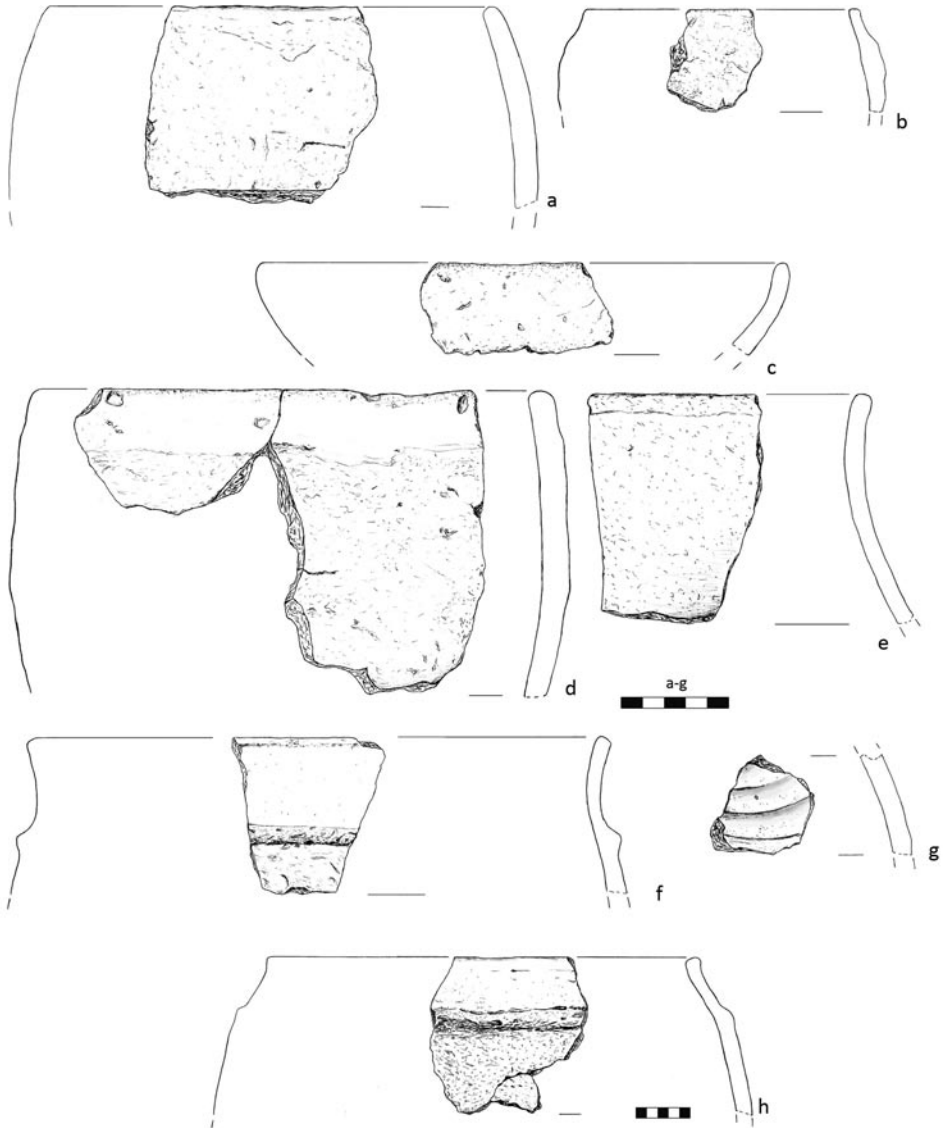

Fig. 11. Selected pottery from pit D34 (hearth). Drawing by K. Schellner
 Ryc. 11. Wybór ceramiki z obiektu D34 (palenisko). Rys. K. Schellner

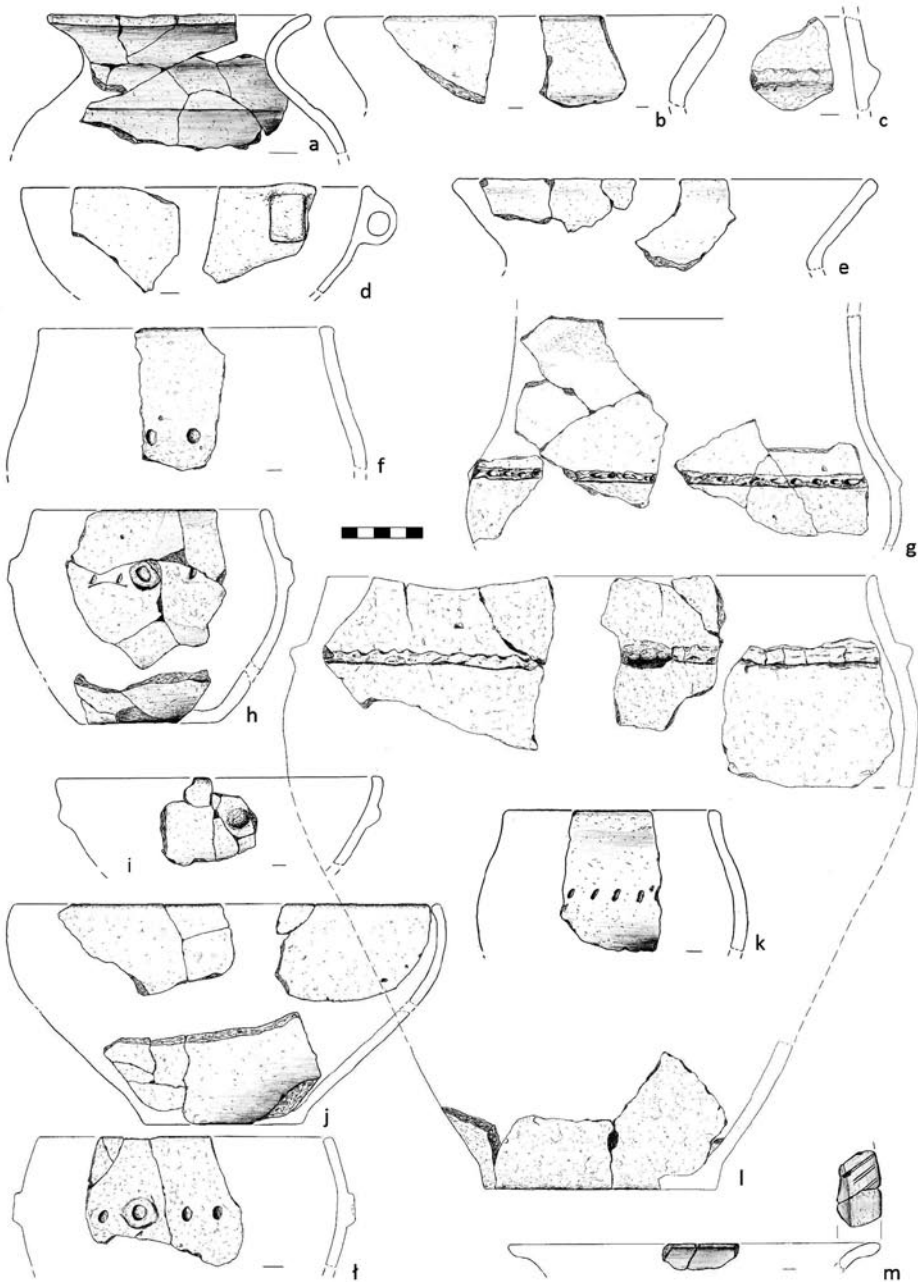

Fig. 12. Selected pottery from pits; a, l: pit E157, b, ł, m: pit D110, c: pit D100, d: pit D92, e, i: pit D115, f, k: pit D126, g: pit D112, h, j: pit D128. Drawing by K. Schellner

Ryc. 12. Wybór ceramiki z obiektów; a, l: ob. E157, b, ł, m: ob. D110, c: ob. D100, d: ob. D92, e, i: ob. D115, f, k: ob. D126, g: ob. D112, h, j: ob. D128. Rys. K. Schellner

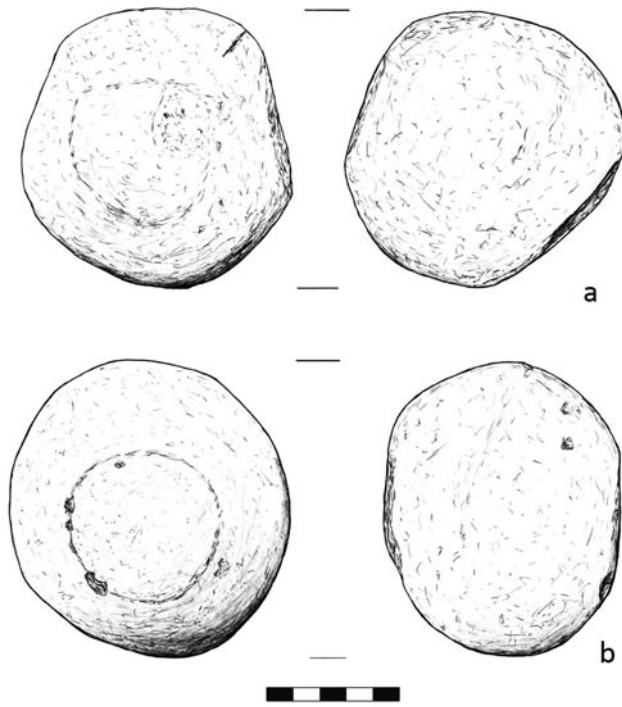

Fig. 13. Handstones; a: pit D51 (storage pit), b: pit D19

Ryc. 13. Rozcieracze kamienne; a: ob. D51 (jama zasobowa), b: ob. D19. Rys. K. Schellner

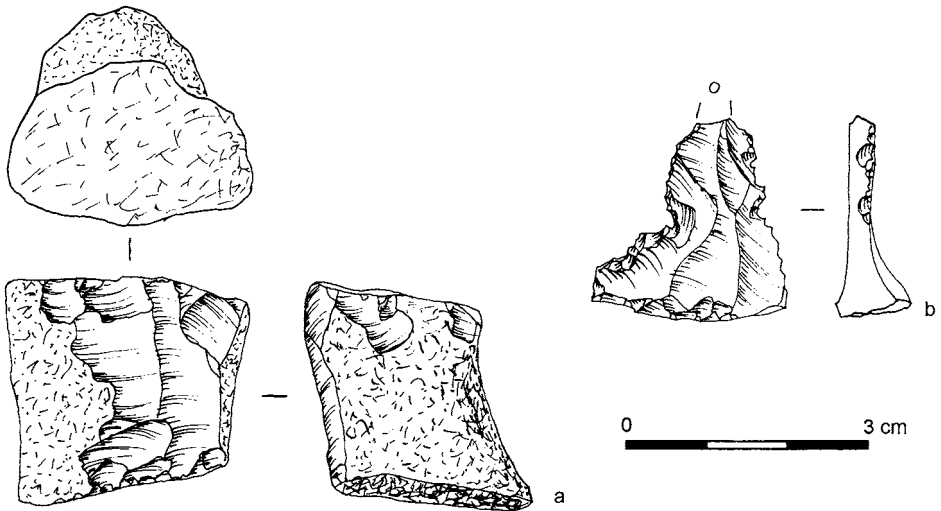

Fig. 14. Artefacts made of Baltic flint; a: pit D106, b: cultural layer at are B81

Ryc. 14. Zabytki krzemienne z krzemienia bałtyckiego; a: ob. D106, b: warstwa na arze B81. Rys. M. Wąs

from the early Neolithic up to the early Iron Age (Balcer 1983; Domańska 1986; Tomaszewski 1997; Lech, Piotrowska 1997; Papiernik, Wąs 2002). Thus attributing splintered pieces made from Baltic flint to any particular 'archaeological culture' is virtually impossible.

Conclusions on the chronology of flint artefacts in the context of analysed ceramics also cannot be unambiguous, since none of them were found in clearly discrete stratigraphic units. The retouched flake was found at a considerable distance from a pit concentration while the splintered piece came from the fill of a pit of unknown chronology and cultural attribution. However, since the whole pottery assemblage is dated to the late Bronze and early Iron Age, we may conclude that flint artefacts were contemporary with the ceramics.

Settlement stages

When analysing relics of post structures at Zabrodzie, a question concerning the settlement stages, if any, arises. The outlines of reconstructed buildings do not cross each other and the artefacts situate the site chronology within only one distinguishable archaeological period i.e. HC. Both the fence and post-built buildings inside it, several pits and fireplaces are dated to the same time. Apparently all the post buildings recorded in presented concentrations are contemporary with the fence. Most of the pits, the storage pits in particular, may be dated to the HC period as well. Also most of the pits forming clusters might have been used more or less at the same time. On the other hand, the chronology of post holes situated in the peripheral zones of the site which did not contain any artefacts remains unknown. The discussed site is an example of a settlement established as a *cruda radice*, at a previously undeveloped site but owing to poorly-preserved artefacts and complete lack of organic materials and thus presenting no possibilities for obtaining any absolute dates; distinguishing possible stages or even a precise chronology of the whole site is impossible. Similar situation has been observed at a fenced site in Milejowice near Wrocław. Despite successive stages of the settlement reflected in several pit concentrations repeating the same spatial organisation, some of the post-built structures must have existed contemporaneously as proved by similar dates from timber wells located in various parts of the site (Gediga 2004, 411). Due to the lack of absolute dates, the question of settlement development of the Zabrodzie site remains open.

SETTLEMENT AT ZABRODZIE AND ANALOGOUS SITES FROM SILESIA

The presented settlement is a third site excavated at a large scale where a circular fence was uncovered. Sites such as Stary Śleszów 17 and Milejowice 19, Wrocław district, are located 16–18 km SE from Zabrodzie and are dated to the same period. Materials obtained

from the first of these have already been published (Kopiasz 2003), while results of excavations at Milejowice have been so far only been partly published (e.g. Bugaj *et al.* 2002, Bugaj, Gediga 2004, Bugaj, Kopiasz 2006, 2008). Fenced settlements similar to a certain degree are known from Bohemia, southern Sweden and the Opava region (a newly discovered fenced site of the same chronology was recently reported by Dr. J. Juchelka from the University of Opava during 7th Silesian Archaeological Meeting at Pokrzywna (May 2011) but let us start with the Silesian sites. All three settlements: Zabrodzie, Stary Śleszów and Milejowice demonstrate considerable similarities both in chronology and spatial organisation.

Owing to lack of absolute dates from Zabrodzie it is difficult to go beyond general conclusions on settlement chronology; some properties of the pottery assemblage allow to date the site to the end of the Bronze and early Iron Age. The occurrence of vases with out-turned necks and conical bosses on their shoulders, a cup with a wide and flat rim and pieces of graphite-covered ceramics confirms this assumption. Such chronological determination corresponds closely to those known from Stary Śleszów and Milejowice. The latter produced several absolute dates from a timber well lining which were 639 and 611 BC (Bugaj, Gediga 2004).

In course of an extensive rescue excavation large parts of fenced sites were uncovered. At all three sites the fences were circular or semicircular with post holes spaced maximally 1.8 m from one another. At Milejowice, the fence measured 83–86 m in diameter and consisted in its eastern part of three parallel rows of posts, while at Zabrodzie the fence diameter was *ca* 52 m. At all sites the post holes of the fences were spaced widely and made clear sections in the structure's outline. That was particularly easy to observe at Stary Śleszów where the fence was semicircular and open in its northern part (Kopiasz 2003, fig. 4). At Zabrodzie spaces between post holes reached 7 m (Fig. 3). As has been argued above, it remains unclear how the space between the posts was filled. Some post holes produced daub lumps but they were few and might suggest wattle-and-daub construction. At Milejowice, only the eastern part of the inner fence was observed as a palisade trench and we may thus suppose that even in a single fence various building techniques were applied (Bugaj, Kopiasz 2006, fig. 12).

Distribution of post-built structures in the fenced areas demonstrates further similarity. The radial arrangement of the buildings, erected after the fences had been constructed observed at Stary Śleszów was not as clear as at the remaining two settlements. Although at Milejowice, the eastern part of the fence was re-built and entered older structures, the idea of situating buildings inside previously organized, circular areas is clear and the assumption of the co-existence of buildings and the fences is unquestionable (Gediga 2004, 414).

In the literature, circular fences, both from Milejowice and Stary Śleszów are believed to reflect transformations witnessed by early Iron Age societies in Silesia. Such sites have been interpreted as the remains of fortified dwellings, surrounded with ditches or/and palisades and inhabited by people of completely different lifestyles compared to those in open settlements. The fence construction was itself a demonstration of power and the ex-

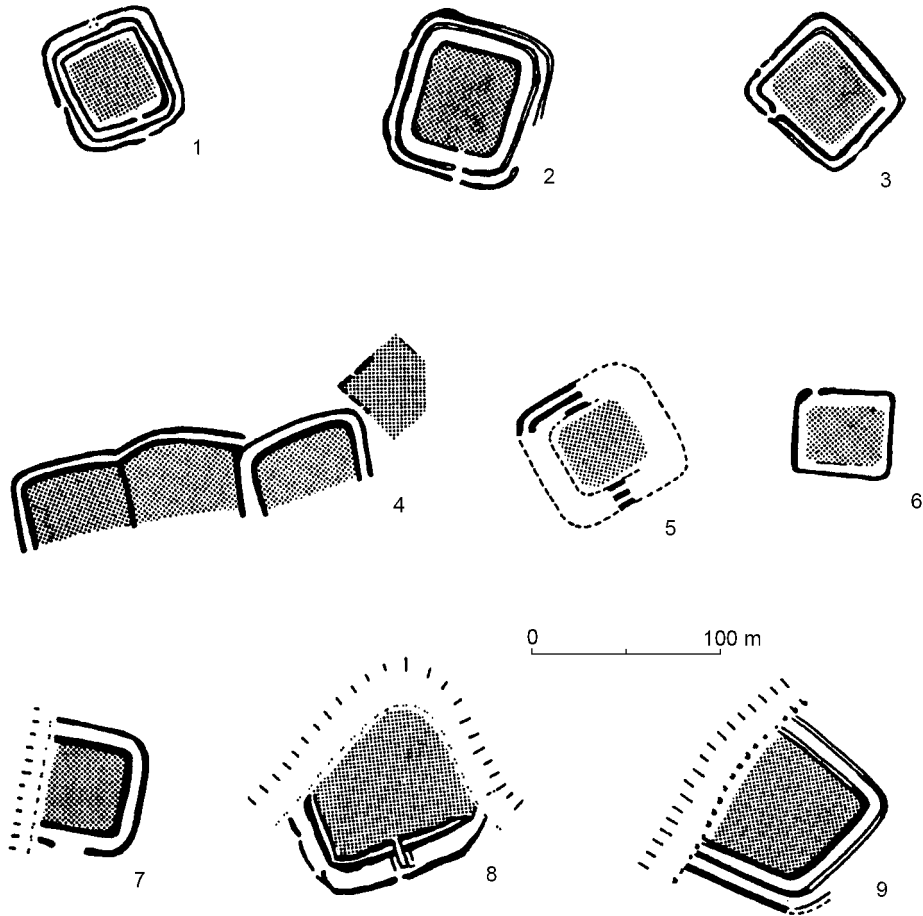

Fig. 15. Hallstatt period farmsteads [*Herrensitze*] from Bavaria (after Kristiansen 1998)
 Ryc. 15. Przykłady halsztackich ogrodzonych tzw. siedzib pańskich z Bawarii (Kristiansen 1998)

ceptional status of the inhabitants (Kopiasz 2008, 213). In the excavation report from Stary Śleszów, the author advocates that the tradition of circular fenced sites originates in the Neolithic and such constructions were erected for cult or defensive purposes. The comparison between Neolithic roundels and discussed settlements is based only on their morphology and seems to be rather unjustified. He further compares the site from Stary Śleszów with other palisade enclosures of similar chronology known mostly from southwestern Germany and interpreted as aristocratic seats [*Herrensitze*] (Kopiasz 2003, 157). Enclosed areas are considered to be seats of the newly formed aristocracy who deliberately separated both their houses and graves from the rest of the society and created their own social space (Bugaj, Kopiasz 2006, 200). The authors do not hesitate to name the sites as

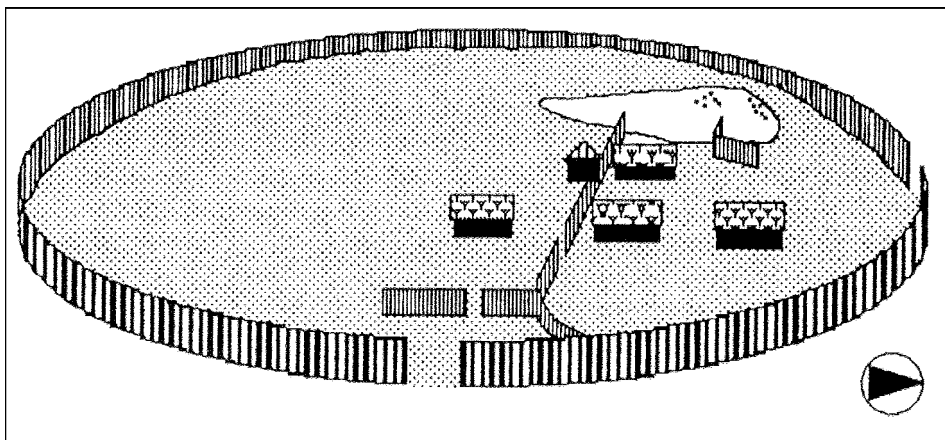

Fig. 16. Late Bronze Age fenced settlement from Vistad in Sweden (after Larsson 1993)
 Ryc. 16. Oгородzone osiedle z późnej epoki brązu z Vistad w Szwecji (Larsson 1993)

fortified and monumental complexes of a prestigious nature (Bugaj, Kopiasz 2006, 200, Kopiasz 2008, 213). The latter is to be confirmed, apart from the enclosure sometimes being called a palisade, by the occurrence of artefacts outstripping those known from open parts of the settlement, both in respect of their quality and quantity. This refers to certain types of pottery which were described as prestigious and their occurrence “expresses an intention to stress the group’s identity, power and economic potential” (Kopiasz 2008, 215).

Spectacular recent discoveries from Silesia such as a chieftain’s tumuli at Łazy, Wołów district or a Hallstatt cemetery with richly furnished graves at Domasław near Wrocław compel archaeologists to revise their opinions on connections between the Hallstatt culture and southwestern Poland (see Gediga 2007, 2010). Doubtless they improve our knowledge on the scale of cultural transformations at the dawn of the Iron Age. Yet it remains an open question whether the discussed fenced settlements can be unambiguously and uncritically included within a general picture of social and cultural transformation and social differentiation. It is also worth examining criteria for determining certain sites as fortified seats of noblemen.

As has been argued above, at all three sites the fence lines were reconstructed on the basis of post holes disposition. The post holes were usually spaced widely and the sections between them must have been filled probably with a light, probably wattle-and-daub construction of poor defensive value. Moreover, the fences were clearly divided into sections and at Stary Śleszów the fence was completely open in its northern part but still surrounding the inhabited part of the site owing to the presence of houses and cultural layers. With all due respect to the quoted authors, it is difficult to accept an assumption of the defensive nature of these sites fenced with light and partially open structures. Furthermore, they are difficult to be called monumental and compared with such locations as the sites at Heune-

burg or Pflaumloch (e.g. Kopiasz 2003, 163). Likewise, it seems unjustified to compare Silesian sites with a settlement from Opatovce in the Czech Republic, where the double row of posts interpreted as the remains of a massive rampart were uncovered and recently published (Vokolek, Sedlaček 2010, 276). It should also be noted here, that by contrast with the discussed sites, most of Bavarian *Herrensitze* were surrounded with closed systems of ditches and palisades with only one entrance supporting the opinion of their defensive nature (Fig. 15).

Studies on artefacts from the discussed sites have demonstrated a high homogeneity of the recovered assemblages in respect of their internal distribution within the areas of these sites. Within the fenced spaces, no clear concentrations of artefacts believed to be markers of a higher status were identified. At Zabrodzie for example, a whole artefactual assemblage might be described as damaged, homogenous and representing a limited range of pottery forms. The commonest were pieces of jars, vases and bowls, representing a typical set for nearly every Bronze Age settlement. Regarding the distribution of particular vessel types or expected concentrations in the fenced area, no differentiation was observed.

In an exhaustive study for Milejowice the author organized the pottery into three categories which, according to him, are of prestigious character. Pottery sherds from all identified groups were then analysed in respect of their distribution within the site. The analysed pottery groups consisted of vases with everted necks and black and shiny surfaces, painted and graphite-covered ceramics (Kopiasz 2008, 215). It should be however examined to what degree painted pottery might be considered luxurious if vessels painted red, black and white, undoubtedly produced for funerary purposes, are frequently found in graves in southwestern Poland (e.g. Łaciak 2010, map 1). Such pottery is rare at settlements but obviously this is where it must have been produced. Painted vessels occur in graves which archaeologists describe both as poorly and richly furnished and considering them as markers of a higher status must be treated with caution. Likewise, the vases with inverted necks and conical bosses on their shoulders which occur on many sites dated to the HC period and are regarded as indicators of that chronological stage (e.g. Gedl 1973, 34). Analyses of pottery distribution charts carried out for Milejowice did not demonstrate its concentrations in the fenced space as had been expected (Kopiasz 2008, fig. 6 and 7).

In the light of these remarks, it is difficult to resist the conclusion that opinions on monumental, defensive or chronometrical character of early Iron Age fenced sites from Silesia must be treated with extreme caution. The analysed spatial development of such sites, the presence of other fences (e.g. there were short sections of fences in the northern part of the site at Milejowice — Bugaj, Kopiasz 2008, fig. 3), the lack of differences between buildings and artefacts from enclosed and open parts of the settlements seem to support a different interpretation of these structures. The discussed enclosures were regular fences which were not necessarily constructed to manifest any aristocratic aspirations.

Such fences were common at many Bronze Age settlements known from wide parts of Europe (Harding 2000, 58). Similar conclusions and re-interpretations of previous results

were presented by scholars working on archaeological evidence from the site of Vistad in southern Sweden. In the course of excavations in 1988–90 a fenced settlement consisting of several post houses and fireplaces was uncovered. Surprisingly, pottery sherds from the excavation demonstrated purely urnfield properties (Fig. 16; Larsson 1993). As a result, the site was interpreted as a fenced seat of the “Lusatian” aristocracy (Larsson 1993, fig. 121). Detailed analyses of discovered pits and pottery studies resulted however in re-formulating previous opinions and the same scholars see the settlement rather as an iron smelting site and the fence as providing protection from the wind (Larsson, Hulthén 2003, 55).

The site presented above is an example of an interesting, nearly completely excavated settlement dated back to the early Iron Age. At the site, several post-built structures, fireplaces, storage pits, graves and a well were recorded. Numerous artefacts came from both pits fills and the topsoil. A considerable part of the site surface however was damaged due to the intensive cultivation of the area.

The fenced site at Zabrodzie, which is the third such site known from Silesia, demonstrated that fencing settlements in the early Iron Age was not exceptional and thus makes the issue a good start point for further discussion.

References

- Balcer B. 1983. *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*. Wrocław.
- Baron J. 2005. Przestrzenna organizacja osad ludności kultury lużyckiej. Przykład stanowiska w Polwicy na Śląsku (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Seria wrocławska* 4). Wrocław.
- Baron J. and Domański G. 2005. *Archeologiczne badania powierzchniowe i sondażowe na trasie przebiegu autostradowej obwodnicy Wrocławia. Ocena zagrożeń dla dóbr kultury*. Wrocław (unpublished typescript stored at Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Wrocław Branch).
- Bugaj E., Gediga B., Kosicki A., Szwed R. and Żygadło L. 2002. Badania ratownicze na stanowisku Milejowice, pow. Wrocław, w latach 1999–2001. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 44, 235–252.
- Bugaj E. and Gediga B. 2004. Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku Milejowice 19, gm. Żórawina, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie. In Z. Bukowski and M. Gierlach (eds.), *Raport 2001–2002. Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Wstępne wyniki konserwatorskich badań ratowniczych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001–2002*. Warszawa, 216–233, 333–346.
- Bugaj E. and Kopiasz J. 2006. Próba interpretacji zabudowy osady z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Milejowice 19, gm. Żórawina. In B. Gediga and W. Piotrowski (eds.), *Architektura i budownictwo epoki brązu i epoki żelaza w Europie Środkowej – problemy rekonstrukcji*. Biskupin–Wrocław, 175–208.

- Bugaj E. and Kopiasz J. 2008. The Early Iron Age elite and their seat in the South West Poland. A case study of the Milejowice site 19, Wrocław district. *Przegląd Archeologiczny* 56, 101–115.
- Cleary K. 2005. Skeletons in the Closet: The Dead among the Living on Irish Bronze Age Settlements. *The Journal of Irish Archaeology* 14, 23–42.
- Domańska J. and Lasak I. 1997. *Zespół osadniczy ludności kultury łużyckiej w Niesułowicach, woj. wrocławskie*. Wrocław.
- Domańska L. 1986. Selected problems of coastal zone flint industry in the Stone Age. In Malinowski T. (ed.), *Problems of the Stone Age in Pomerania (= Archaeologia Interregionalis 7)*, Warszawa, 233–246.
- Domański G. 1996. *Sprawozdanie z badań powierzchniowych na trasie autostradowej obwodnicy Wrocławia*. Wrocław (unpublished typescript stored at Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Wrocław Branch).
- Gediga B. 1967. *Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*. Wrocław.
- Gediga B. 2004. Problemy socjotopografii osad ludności kultury łużyckiej. In E. Kazdová, Z. Měřínský and K. Šabatová (eds.), *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*. Brno, 409–418.
- Gediga B. 2007. Problemy obrazu kultury wczesnej epoki żelaza na Śląsku w świetle nowych badań terenowych. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 49, 123–146.
- Gediga B. 2010. Śląsk — regionalna prowincja kultury halszackiej. In B. Gediga and W. Piotrowski (eds.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*. Biskupin–Wrocław, 187–218.
- Gedl M. 1962. *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*. Wrocław.
- Gedl M. 1973. *Cmentarzysko halszackie w Kietrz pow. Głubczyce*. Wrocław.
- Gedl M. 1991. Die hallstatteinflüsse auf den polnischen Gebieten in der Früheisenzeit (= *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*). Kraków.
- Golański A. and Schellner K. 2009. *Opracowanie wyników ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Zabrodzie 8 (Nr autostradowy 10)*. Kraków (unpublished typescript stored at Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Kraków Branch).
- Harding A. F. 2000. *European Societies in the Bronze Age*. Cambridge.
- Kaczmarek M. and Michałowski A. 2005. Budynki z osady ludności kultury łużyckiej na stan. 22 Borzejewie (A2–264), pow. Środa Wlkp., woj. wielkopolskie. Próba rekonstrukcji i analizy funkcjonalnej. *Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza* 1(3), 63–79.
- Kadrow S. 1991. *Iwanowice stanowisko Babia Góra, cz. I. Rozwój przestrzennej osady z wczesnego okresu epoki brązu*. Kraków.
- Kondracki J. 1981. *Geografia fizyczna Polski*. Warszawa.
- Kopiasz J. 2003. Osada kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, powiat Wrocław. In B. Gediga (ed.), *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Seria wroclawska 2*. Wrocław, 101–226.

- Kopiasz J. 2008. Ceramika „prestżowa” jako wyraz struktury społecznej mieszkańców osady z okresu halsztackiego C w Milejowicach, pow. Wrocław. In B. Gediga and W. Piotrowski (eds.) *Sztuka pradziejowa i wczesnośredniowieczna jako źródło historyczne*. Biskupin–Wrocław 211–28.
- Kristiansen K. 1998. *Europe before History*. Cambridge
- Larsson T. B. 1993. *Vistad. Kring en befäst gård i Östergötland och Östersjökontakter under yngre bronsålder* (= *Studia Archaeologica Universitatis Umensis* 4). Umeå.
- Larsson T. B. and Hulthén B. 2004. *Vistad '88 revisited. Ceramological Analyses and Lusatian Connections*. Umeå.
- Lech J. and Piotrowska D. (eds.). 1997. *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Warszawa.
- Łaciak D. 2010. Nadodrzańska strefa ceramiki malowanej z wczesnej epoki żelaza w świetle oddziaływań kulturowych. In B. Gediga and W. Piotrowski (eds.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*. Biskupin–Wrocław, 299–316.
- Michalski J. 1983. Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 135–195.
- Mogielnicka-Urban M. 1984. *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*. Wrocław.
- Moszyński K. 1967. *Kultura ludowa Słowian 1. Kultura materialna*. Warszawa.
- Niesiołowska-Hoffman A. 1963. Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej. *Slavia Antiqua* 10, 25–130.
- Papiernik P. and Wąs M. 2002. *Osadnictwo z młodszej epoki kamienia i początków epoki brązu* (= *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A. 2*). Łódź.
- Pawleta M. 2004. Re-konstruowanie dzieciństwa w archeologii. In W. Dzie duszycki and J. Wrzesiński (eds.), *Dusza maluczka, a strata ogromna* (= *Funeralia Lednickie. Spotkanie* 6). Poznań, 87–97.
- Tomaszewski J. A. 1997. *Późne materiały krzemienne i późne konteksty — kilka uwag i obserwacji*. In J. Lech and D. Piotrowska (eds.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*. Warszawa, 225–238.
- Vokolek V. and Sedlaček R. 2010. The Hallstatt Age „Herrensitz” and Patterns of Urban Settlement in Opatovice nad Labem (Pardubice District, Eastern Bohemia). In B. Gediga and W. Piotrowski (eds.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*. Biskupin–Wrocław, 265–282.
- Woźny J. 2000. *Symbolika miejsc przestrzeni grzebalnych w czasach ciałopalenia zwłok na ziemiach polskich (od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego)*. Bydgoszcz.
- Żychlińska J. and Rogalski B. 2006. Wyniki ratowniczych badań archeologicznych na stanowisku 2 w miejscowości Łęczyska, pow. Pajęczno, woj. łódzkie. In: R. Mazurowski, W. Dzie duszycki and D. Żychliński (eds.) *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A. 5*, Łódź, 13–180.

Justyna Baron, Adam Golański, Katarzyna Schellner

PROBLEM INTERPRETACJI OSAD Z OGRODZENIAMI Z WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA NA PRZYKŁADZIE STANOWISKA W ZABRODZIU, POW. WROCŁAWSKI

WSTĘP

Badania ratownicze poprzedzające inwestycje drogowe prowadzone od kilkunastu już lat zmieniły znacznie stan rozpoznania stanowisk pradziejowych, zwłaszcza osad. Wiąże się to przede wszystkim ze skalą prowadzonych wykopalisk, umożliwiających przeprowadzenie analiz funkcjonalno-przestrzennych osiedli pradziejowych. Dotyczy to także stanowisk datowanych na epokę brązu i wczesną epokę żelaza, których stan rozpoznania, zazwyczaj ograniczony do niewielkich wykopów, był nieporównywalnie słabszy niż cmentarzysk. Wśród nowo odkrywanych stanowisk, ogromne zainteresowanie budzą niespotykane wcześniej w na ziemiach polskich osiedla otoczone kolistymi ogrodzeniami, a do takich zalicza się także prezentowana osada. Relikty osady z wczesnej epoki żelaza w Zabrodziu w pow. wrocławskim (stan. 8, AZP 81-27/63) zostały przedstawione w niniejszym artykule w nieco okrojonej formie, podczas gdy kompletne sprawozdanie zawierające szczegółowy katalog obiektów, i opracowanie zabytków ruchomych jest dostępne w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie (Golański, Schellner 2009). Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim analiza organizacji przestrzeni osady oraz próba interpretacji tego stanowiska na tle osad reprezentujących podobną, specyficzną formę.

STANOWISKO

Stanowisko zostało odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych w roku 1986 przez L. Kamińskiego, a następnie potwierdzone w latach 1996 i 2005, w ramach prospekcji powierzchniowej związanej z przygotowaniem do badań poprzedzających budowę Autostradowej Obwodnicy Wrocławia (Domański 1996; Baron, Domański 2005). Wykopaliska przeprowadzono w sezonach 2006–2008, a w ich trakcie przebadano powierzchnię 2,55 ha, na której odsłonięto 550 obiektów nieruchomych (ryc. 2). Badania przeprowadzone zostały przez Pracownię Badań Archeologicznych Adam Golański, a pracami w terenie kierowała mgr Anna Anglart i mgr Janusz Różycki. Opracowaniem zabytków ruchomych zajęła się mgr Katarzyna Schellner, która przeprowadziła analizy ceramiki oraz mgr Marcin Wąs, który opracował artefakty krzemienne. Tekst został uzupełniony i przy-

gotowany do druku przez dr Justynę Baron z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Ich partie stropowe były zniszczone, co spowodowane było intensywną uprawą roli i głęboką orką. Z wypełniak części obiektów oraz z doczyszczania stropu calca pozyskano 5901 zabytków ruchomych, które umożliwiły datowanie 160 (29,09%) jam, zaznaczonych na ryc. 2 czarnym wypełnieniem. W obrębie rozległego stanowiska numeracja obiektów była nieciągła i prowadzona w obrębie poszczególnych jego partii. Aby wskazać ich lokalizację w określonej części osady, do cyfr dodano jeszcze oznaczenia literowe (np. D25, E37 itd.). Poza pozostałościami osadnictwa z wczesnej epoki żelaza, na stanowisku odkryto fragment systemu nieużywanych okopów z II wojny światowej (na ryc. 2 widoczne w NW części przebadanego obszaru).

ZABUDOWA OSADY

Określenie funkcji obiektów nieruchomych odkrytych na stanowisku Zabrodzie 8 przysparzało wiele trudności. Wpływ na nią miało silne zniszczenie stanowiska w wyniku głębokiej orki, na co wskazuje zachowana miąższość obiektów, która w większości przypadków nie przekracza 0,2 m głębokości, przy czym najgłębszy obiekt był zagłębiony na 1,34 m. Obiekty zagłębione, w tym pozostałości elementów konstrukcji naziemnych budowli słupowych, jedna studnia oraz liczne jamy o charakterze gospodarczym, a także cechy zabytków ruchomych wskazują, że stanowisko jest reliktem otwartej, stałej osady, której część otoczona była kolistym ogrodzeniem. W obrębie stanowiska zarejestrowano również dwa bardzo silnie zniszczone groby ciałopalne popielnicowe.

Na całym obszarze osady w Zabrodziu odkryto 215 dołków posłupowych i 76 jam posłupowych. Podział taki wprowadzono celowo, a opierał się na zróżnicowaniu wielkościowym obiektów. Średnice jam oscyływały w granicach 0,8–1 m i najczęściej w ich przekroju pionowym można było zauważyć centralnie usytuowany ślad po słupie.

Na podstawie rozkładu dołków i jam posłupowych wyróżniono relikty 31 konstrukcji oznaczonych symbolami od K1 do K31, które wystąpiły na obszarze 1,5 ha w części S stanowiska. Budowle te rozplanowane były według powtarzalnych reguł, najbardziej czytelnych w przypadku skupiska otoczonego ogrodzeniem. Wyróżniono trzy koncentracje budowli oznaczonych jako S1–S3 (ryc. 3), które zostaną przedstawione poniżej.

Najciekawszą konstrukcją na odkrytym stanowisku, a zarazem elementem skupiska oznaczonego jako S1 jest relikտ kolistego ogrodzenia, oznaczonego symbolem K1 i zarejestrowanego w SW części stanowiska (ryc. 3, 4). Niestety partia W konstrukcji znajdowała się poza pasem inwestycji i nie została przebadana. Średnica ogrodzonej przestrzeni po linii N–S wynosiła 52 m, a szacowany obwód ok. 170 m. Zarys ogrodzenia został wytyczony na podstawie rozkładu 80 dołków i jam posłupowych, tworzących widoczne odcinki. Trudno stwierdzić, czy widoczne przerwy w linii ogrodzenia wynikają ze stanu zachowania obiektów, dostępności do obserwacji w trakcie badań, czy z tego, że faktycznie ich tam nie

było i płot miał przebieg nieciągły. Maksymalna odległość między słupami widoczna było w S części ogrodzenia i wynosiła ok. 7 m. Nie wiadomo czy i w jaki sposób były wypełnione przestrzenie między poszczególnymi słupami. Z wypełnisk zaledwie 7 dołków posłupowych pochodzą grudki polepy, co, wraz z niewielkim rozstawem pomiędzy dołkami, może wskazywać na zastosowanie konstrukcji plecionkowej. W części N ogrodzenia w pobliżu budynku K24, doły posłupowe były rozmieszczone w bardziej zwarty sposób, co może sugerować naprawę ogrodzenia w tym miejscu. W dwóch miejscach na jego obwodzie zastosowano wzmacnianie słupów kolejnymi (na arze E40 i E28).

Wewnątrz tego założenia można zaobserwować regularną zabudowę, koncentrującą się wokół pustego placu, na którą składało się 13, zachowanych w różnym stopniu, konstrukcji słupowych, a także paleniska i inne jamy. Po wewnętrznym obwodzie palisady zostało rozlokowanych 11 prostokątnych budynków, oznaczonych jako K2, K3, K4, K5, K6, K7, K15, K18, K22, K23, K24 i ustawione najczęściej węższym bokiem w kierunku palisady oraz 2 konstrukcje przypominające krótkie płoty oznaczone jako K25 i K30.

Zrekonstruowane budowle słupowe najczęściej miały prostokątne zarysy wyznaczone przez sześć (K2, K4, K6) lub osiem słupów (K15, K23, K24) bez dodatkowych wewnętrznych podziałów. Jedna chata (K7) być może posiadała rząd wewnętrznych słupów podtrzymujących dach i choć za środkowe doły posłupowe można by uznać tylko trzy obiekty, wielkość omawianego domostwa może również przemawiać za tego rodzaju konstrukcją. Możliwe, że zastosowano tutaj jedną z najpospolitszych konstrukcji dachowych — na sochę i ślemię. Takie rozwiązania konstrukcyjne były wiązane z dachem czterospadowym, jednakże są czytelne również w dachu dwuspadowym (np. Moszyński 1967, 430–432). Budowla ta była zapewne dość długo użytkowana, ponieważ w profilach narożnych dołów posłupowych zauważyć można ślady po ich naprawie (w NW narożniku natrafiono na obecność dołów posłupowych o kształcie sugerującym nakładanie się na siebie dwóch jam), czy wzmacnianiu (w narożu NE współwystępowały obok siebie dwa doły posłupowe), natomiast ściany tego domostwa były uzupełniane kolejnymi słupami na obwodzie (ryc. 3).

Nie wszystkie budowle mają pełny zarys ścian wyznaczonych przez słupy, co nie przesądza o braku budynku w tym miejscu. Podobne próby lokalizacji budynku mieszkalnego na podstawie dystrybucji relikwów jam gospodarczych podejmowano już wcześniej np. na osadzie w Iwanowicach, gdzie w ogóle nie zarejestrowano śladów po budynkach (np. Kadrow 1991). W obrębie skupiska wyróżniono także ślady ogrodzeń, które być może w niektórych przypadkach mogły stanowić relikty ścian gorzej zachowanych domostw (K25, K30).

W przestrzeniach pomiędzy jamami posłupowymi po wszystkich zarejestrowanych budynkach, nie zaobserwowano śladów palenisk, co jednak, ze względu na silne zniszczenie powierzchni stanowiska nie powinno decydować o ich mieszkalnej lub gospodarczej funkcji. Z kolei na arze D11, w odległości ok. 1 m od siebie, znajdowały się dwa paleniska (ob. D34 i D35). Oba obiekty były dość dużych rozmiarów ($1,62 \times 0,84$ i $1,28 \times 0,82$), a w ich zawartości zarejestrowano liczne fragmenty ceramiki. Być może strefa ta była zagrodzona

od strony południowej płotem (K25). Jamy, które można interpretować jako zasobowe lub piwniczki usytuowane w pobliżu ścian budynków zaobserwowano w obrębie domostwa K24 (obiekty D55, D51).

W zorientowaniu budowli w skupisku 1 można zauważyć pewną prawidłowość. Budynki w części S były zwrócone węższymi ścianami w kierunku pustego placu w środku ogrodzonej przestrzeni, natomiast w części N przeważały założenia ustawione dłuższym bokiem w kierunku placu. Można przypuszczać, że wejścia do chat lokowano na wprost placu, a więc zarówno na dłuższym jak i krótszym boku, choć w budownictwie z epoki brązu przeważają budowle z wejściem ulokowanym na węższym boku (Niesiołowska-Hoffman 1963, 50–52).

Ściany budynków najprawdopodobniej wzniesione zostały w technice sumikowo-łątkowej, która, w budownictwie z tego czasu była najpowszechniej stosowanym rozwiązaniem konstrukcyjnym (Michalski 1983, 137). W przypadku kilku budynków ściany mogły zostać wykonane także w technice plecionkowej. W budynku K2 polepę zarejestrowano w pięciu dołach posłupowych, w budowli K5 w czterech, natomiast w K4 i K22 w trzech, a w K6 w dwóch. Świadectwem istnienia ścian plecionkowych oprócz odcisków plecionki w polepie może być także średnica palików śródściennych (15–20 cm), większe ich zagęszczenie w porównaniu do przypuszczalnej konstrukcji sumikowo-łątkowej, a także, w niektórych przypadkach, nieregularny rozstaw. Te cechy wskazywane są jako kryteria wyróżniania konstrukcji plecionkowej (Niesiołowska-Hoffman 1963, 42–43). Budynki K4 i K5 mogły pełnić funkcję gospodarczą — ślady po słupach były znacznych wymiarów, które zapewne były pozostałością po masywnej konstrukcji. W tych budynkach duże rozmiary dołów posłupowych i znaczne ich oddalenie od siebie raczej przeczą możliwości występowania ścian plecionkowych, zatem polepa byłaby pozostałością po uszczelnianiu ścian sumikowo-łątkowych. Świadectwem uszczelniania konstrukcji ścian polepą jest znaleziony w obiekcie D51, znajdującym się wewnątrz zarysu budynku K24, duży fragment polepy z odciskiem belki o średnicy 18 cm. Odciski belek zaobserwowano także na fragmentach polepy z obiektów tworzących zarys budynku K4 i w jednym ze słupów z konstrukcji K5. Były to ślady uszczelniania belek o trudnej do określenia średnicy. Powierzchnia budynków wyróżnionych w obrębie ogrodzonej przestrzeni wahała się od 25 do 36 m² i nie odbiega od wielkości domostw znajdujących się poza ogrodzeniem. W omawianej strefie stanowiska nie stwierdzono obiektów, które można by interpretować jako pozostałości budynków zagłębionych w podłoże.

Na osadzie brak było obiektów, które jednoznacznie można określić funkcjonalnie jako jamy produkcyjne. Można przyjąć, że wyraźne koncentracje jam w obrębie skupisk 1 i 2 stanowią mogą stanowić pozostałość po strefie gospodarczej, lecz skąpy materiał zabytkowy nie pozwala na sprecyzowanie charakteru prac jakie mogły być tam wykonywane.

Kolejne skupisko budowli o konstrukcji słupowej zostało zarejestrowane w kierunku SE od skupienia S1 (ryc. 3). W tym rejonie zabudowa nie była ani już tak zwarta, ani otoczona ogrodzeniem, a budynki najczęściej orientowane były mniej więcej wg osi NE–SW, z nieznacznym odchyleniem, widocznym w budynku K6. Ślady po nich są słabiej czytelne, zajmu-

ją obszar około dziesięciu arów, a kontynuacja tej strefy rozciągała się najprawdopodobniej na E poza granicą inwestycji. W ramach skupiska S2 wydzielono dziewięć budowli słupowych oznaczonych jako K8, K9, K10, K16, K17, K19, K20, K26, K27. Przeważnie były to formy cztero-, sześć- i ośmiosłupowe, choć w przypadku budynków K10, K17, K26, K27, K29 zachowanych w szczątkowej formie, rekonstrukcja taka jest tylko propozycją. Można przyjąć także, że, podobnie jak w skupisku 1, konstrukcje podobne do K29 mogły być śladami plotów. Budynki w obrębie tego skupiska koncentrowały się półkuliście wokół pustej przestrzeni na arach E56, E57, E66, E67, E76, E77.

Budowla słupowa K20 w części NE skupiska S2 była zapewne reliktem budynku wspartego na 10 słupach. Obiekt ten w narożu SW nosił ślady wzmocnienia konstrukcji. Dookoła tej budowli, na arze E97 zarejestrowano kilka obiektów zagłębionych, które mogły pełnić rozmaite funkcje gospodarcze w obrębie jednej zagrody. Obiekt E90 można uznać za przydomową jamę zasobową, przy budowie której najprawdopodobniej wzmocniano ściany polepą, o czym świadczą licznie występujące jej grudki. Miał on wydłużony owalny zarys poziomy, trapezowaty przekrój i głębokość ok. 1 m. Pozostałym obiektom ze względu na stan zachowania nie udało się określić precyzyjnie pierwotnej funkcji. Można przypuszczać jednak, że stanowi on przykład zagrody, w której budynek mieszkalny o konstrukcji słupowej zlokalizowany był w jej centrum i otoczony obiektami gospodarczymi o różnym przeznaczeniu, tak jak np. na stanowisku w Polwicy, pow. oławski (Baron 2005).

Obiekt określony jako K16 tworzyły ślady 4 słupów i tego typu konstrukcje określa się często jako pozostałości brogów, czyli wolnostojących krytych dachem i pozbawionych ścian spichrzy. Podobne konstrukcje znane są z licznych stanowisk osadowych, jak np. Stary Śleszów i Milejowice pow. wrocławski (Kopiasz 2003, ryc. 6; Bugaj, Kopiasz 2006, 179) Borzejewo pow. średzki (Kaczmarek, Michałowski 2005, ryc. 15). Te proste konstrukcje stanowiły popularny i szeroko rozpowszechniony typ w budownictwie ludowym na terenach całej Europy (Moszyński 1967, 244–246) i często są podawane jako przykłady ilustrujące takie interpretowanie konstrukcji wspartych na 4 słupach, znanych ze stanowisk archeologicznych (np. Niesiołowska-Hoffman 1963, 69; Michalski 1983, 142).

Pozostałe budowle w obrębie skupiska S2 to reliktury budowli najpewniej sześćsłupowych niestety słabo zachowanych (K9, K10, K17, K26, K27) oraz jednej ośmiosłupowej (K27), o konstrukcjach ścian i dachów podobnych do budynków w skupisku 1. Tylko w przypadku budynku K10 w dołkach posłupowych zarejestrowano polepę, która może poświadczать konstrukcję plecionkową ścian. Ani w obrębie wyróżnionych domostw, ani poza nimi nie stwierdzono śladów palenisk.

Liczne jamy, określone ogólnie jako jamy gospodarcze, zlokalizowane były nie tylko w bezpośrednim sąsiedztwie wyróżnionych budynków, ale tworzyły wyraźną, odrębną strefę w obrębie skupiska S2, zajmującą ary E79, E80, E89, E90, D71 i D81. Podobnie jak w przypadku skupiska 1, nie było możliwe wskazanie jakie pełniły funkcje.

W części S stanowiska wyróżniono trzecią koncentrację reliktyw budowli naziemnych określoną jako skupisko 3 (S3). Stanowiły ją pozostałości siedmiu budowli słupowych

oznaczonych jako K11, K12, K13, K14, K21 i K31. W tej części osady, zagęszczenie budynków było najniższe, choć przebadanie jej dalej w kierunku W poza pasem autostrady ukazałoby zapewne jej pełne rozplanowanie (ryc. 3).

Najbardziej interesującą konstrukcją w obrębie skupiska S3 była koncentracja dołów i jam posłupowych, których układ zinterpretowano jako pozostałość największego domostwa, oznaczonego jako K13. Był to relikwyt dużego domu z podcieniami, po których ślady zachowały się od strony S i W. Miał on znaczne wymiary, bo 15×10 m, a przy tak dużej powierzchni konstrukcja dachu zapewne była oparta na sochę i ślemię, choć nie zachowały się wewnętrzne rzędy słupów. Możliwe, że funkcje soch pełniły duże słupy zlokalizowane w E części budynku, ustawione najprawdopodobniej w dwóch rzędach. Podobnego typu budynek, lecz nieco mniejszy odkryto w Opatowicach-Repecku (Gedl 1962, ryc. 23), czy w Niesułowicach, pow. milicki (Domańska, Lasak 1997). Liczba i układ odsłoniętych jam posłupowych nie dają pewności, czy funkcjonalnie stanowiły one konstrukcję przedsionka czy podcieni. Zadaniem podcienia jest osłanianie wejścia przed wiatrem i opadami, natomiast przedsionek jest dodatkowym pomieszczeniem pełniącym rozmaite funkcje gospodarcze (Niesiołowska-Hoffman 1963, 35–36). Podobną pod względem wielkości budowlę odnotowano na stanowisku w Milejowicach, w obrębie palisadowego założenia (budynek 111). Jej powierzchnia wynosiła $142,5 \text{ m}^2$ i jest interpretowana jako budynek użytkowany przez wszystkich mieszkańców osady, lub siedzibę wyróżniającego się arystokraty (Bugaj, Kopiasz 2006, 196). W najbliższym otoczeniu domostwa K13 zaobserwowano 4 mniejsze budowle: 3 z nich oparte na 4 słupach (K12, K14, K28, K31) oraz konstrukcja oparta na 6 słupach (K14), wszystkie prawdopodobnie pełniące funkcje gospodarcze i związane funkcjonalnie z opisanym wyżej budynkiem K13.

Kolejną budowlę znacznych rozmiarów stanowił relikwyt domostwa K21 o wymiarach 11×8 m, w którego pobliżu zlokalizowany był mniejszy budynek oznaczony jako K11, który jest relikwitem ośmiosłupowego obiektu na planie litery L. Być może jest to odmiana klasycznego budynku sześciosłupowego z dobudowanym przedsionkiem. Od strony E budowli K21, w bezpośrednim jej sąsiedztwie odkryto szereg jam, ogólnie określonych jako jamy gospodarcze.

Wśród obiektów zagłębionych, odkrytych na omawianym stanowisku, oprócz jam i dołów posłupowych wyróżniono następujące kategorie funkcjonalne: jamy zasobowe, paleniska, studnia, groby. Znaczną grupę stanowiły także jamy o funkcji nieokreślonej.

Najliczniejszą kategorię wśród obiektów ziemnych o określonej funkcji stanowiły jamy gospodarcze, stanowiące prawdopodobnie pozostałości jam zasobowych. Łącznie było ich 25 i tylko w nielicznych przypadkach były one lokalizowane w obrębie wyróżnionych budynków o konstrukcji słupowej (np. ob. D51) lub obok na zewnątrz ściany budynku (np. ob. D5, E90, E225) pełniąc rolę piwniczki. Zapewne funkcję jam gospodarczych pełniło wiele spośród jam nieokreślonych, jednak stan ich zachowania nie pozwolił na precyzyjne określenie ich funkcji. Na podstawie obserwacji ich rozkładu przestrzennego, jedynie kilka jam można ewentualnie połączyć z funkcjonowaniem konkretnych budowli naziemnych

— obiekt D4 z konstrukcją K19, ob. E89, E90 z K20, ob. E225, E226, E245, E246 z K21, ob. F1, D51, D55, D73 z K24.

Zarejestrowane jamy zasobowe miały najczęściej zarys owalny lub kolisty, a ich średnice wahały się między 1 a 2 m. Miąższość jam gospodarczych wynosiła od 0,34 do 1,34 m, przy czym najczęściej oscylowała w granicach 0,6 m. W ich wypełniskach występowały fragmenty ceramiki i polepy. Przekroje jam gospodarczych były nieregularnie nieckowate, schodkowe, trapezowate, prostokątne. Zazwyczaj dna tych jam były proste, rzadziej nieckowate, a w jednym przypadku nieregularne. Dwie jamy zasobowe (D4, D50) posiadały dwie schodkowato uformowane ściany, a jedna (D55) — jedną i można przypuszczać, że są to ślady po stopniach ułatwiających dostęp do niższych partii piwniczek. Nie zaobserwowano przygotowywania ścian do użytku, ani zabezpieczania przed ich osuwaniem się w postaci wyłożenia gliną lub plecionką czy też śladów szalunków, lecz odkryte w wypełniskach grudki polepy wskazują, że takie zabezpieczenia były stosowane. Wybrane jamy zasobowe zostały przedstawione na rycinach 5–7.

Nieliczną, bo składającą się tylko z 3 obiektów, grupę stanowią paleniska, charakteryzujące się znaczną ilością węgla drzewnych i występowaniem kamieni lub tylko popiołu i węgla drzewnych. Choć jamy niezawierające kamieni, a jedynie węgle i popiół zaliczają się raczej do ognisk, przy tak nielicznym zbiorze obiektów, bezzasadne jest wyróżnianie dodatkowej kategorii. Do tej kategorii zaliczono obiekty: C16, D34, D35. Były to płytkie jamy o miąższości nieprzekraczającej 0,3 m. W rzucie miały zarys owalny, lub zbliżone do owalnego, a przekroje nieckowate. Ich rozmiary były zbliżone i wynosiły od 1,28 do 1,62 m średnicy. W wypełniskach wszystkich palenisk zarejestrowano liczne fragmenty ceramiki, a w dwóch (D34, D35) polepę. Palenisko o numerze C16 wystąpiło w peryferyjnej, N strefie osady, natomiast pozostałe dwa obiekty zarejestrowano na obszarze pustego placu wewnątrz ogrodzenia w skupisku S1 (ryc. 3).

Paleniska należą, obok dołów posłupowych, do najpowszechniej występującej kategorii funkcjonalnej obiektów, obserwowanych w trakcie wykopalisk na osadach. Wynika to z obecności kamieni i węgla drzewnych, a więc elementów sprawiających, że obiekty te rysują się wyraźnie i zazwyczaj nie sprawiają problemów identyfikacyjnych.

Na terenie omawianej osady, paleniska były zaobserwowane wyłącznie poza budynkami. Niewykluczone, że w budynkach mogły znajdować się jakieś urządzenia ogniowe, jednak ze względu na brak zachowanego poziomu użytkowego trudno na to pytanie udzielić odpowiedzi. Biorąc pod uwagę fakt, że palenisko jest prostym w konstrukcji, wielofunkcyjnym obiektem, niezbędnym do funkcjonowania osady, pierwotnie musiało ich być znacznie więcej.

Na omawianej osadzie odkryto także jedną studnię (C17), odkrytą w N jej części. Na poziomie stropu calca, miała ona zarys nieregularny, o wymiarach 2,51 × 2,2 m. Niestety nie zarejestrowano przekroju pionowego, ponieważ w trakcie eksploracji nastąpiło całkowite oberwanie ściany profilu. W trakcie zdejmowania warstw mechanicznych w obrębie obiektu, zadokumentowano zaobserwowane skupiska ceramiki i kamieni. Widoczny był także kwa-

dratowy zarys cembrowiny oraz liczne kamienie sugerujące konstrukcję drewnianą wzmocnioną kamieniami. Obiekt ten był datowany tylko metodą artefaktualną, nie zachowały się żadne drewniane elementy konstrukcyjne, które umożliwiłyby datowanie dendrochronologiczne. W wypełniku obiektu znaleziono liczne fragmenty ceramiki, na podstawie których zrekonstruowano ok. 20 naczyń, omówionych w dalszej części artykułu (ryc. 10).

Znaczny odsetek obiektów odkrytych na omawianej osadzie stanowiły płytkie jamy o nieokreślonej funkcji (64 obiekty), których niewielkie miąższości wypełnik i znaczny stopień zniszczenia nie pozwalały na ustalenie sposobu ich wykorzystania. Być może kilka z nich mogły stanowić jamy wybierzyskowe do pozyskiwania gliny służącej do uszczelniania i wylepiania ścian budowli naziemnych. Możliwe jest również, że „były one po prostu naturalnymi zagłębieniami terenu wypełnionymi z czasem warstwą kulturową” (Michalski 1983, 184). Na terenie osady w Zabrodziu w żadnym z wypełnik obiektów nie zarejestrowano fragmentów kości zwierzęcych, które mogłyby wskazywać na lokalizację śmietnik. Oczywiście sprawą jest, że kości stanowiące odpady konsumpcyjne na osadzie znajdować się musiały, a ich całkowity brak potwierdza tylko fakt znacznego zniszczenia powierzchni stanowiska i specyficznych warunków środowiskowych uniemożliwiających zachowanie się surowców organicznych.

Poza obiektami typowymi dla osad pradziejowych, na stanowisko zarejestrowano dwa, silnie zniszczone groby ciałopalne popielnicowe (ryc. 8), zlokalizowane w S i SE części osady łużyckiej (ob. E207 i G62). Ze stropu obiektu E207 pochodził silnie skorodowany fragment żelaznego nożyka. Słabo zachowane fragmenty ceramiki oraz fragment przedmiotu żelaznego nie odbiegają zasadniczo swą chronologią od zabytków pochodzących z osady.

Grób G62 odkryto w obrębie zarysu domostwa z podcieniami (K13), natomiast grób E207 w pobliżu konstrukcji K27, 10 m na W od jej SW narożnika (ryc. 3). Nie udało się ustalić relacji stratygraficznych pomiędzy tymi obiektami, choć wykluczyć współczesności grobów i materiałów osadniczych nie można. Problematyka pochówków, zwłaszcza dziecięcych, na osadach ma swoją bogatą literaturę, jednak interpretacje takich obiektów prezentowane przez poszczególnych badaczy w większości wynikają z założenia o niskim statusie i wykluczeniu społecznym tak pochowanych osób, którym przypisuje się takie cechy jak różnego rodzaju upośledzenia, w wypadku dzieci nieuznanie przez ojca itp. (np. Żychlińska, Rogalski 2006, 33). Założenie o patriarchalności dawnych społeczeństw, a tym samym braku znaczenia społecznego dzieci, wynikające z ich „nieprzydatności” została już wielokrotnie poddana krytyce, także w polskiej literaturze archeologicznej (np. Pawleta 2004), a obecność pochówków dziecięcych na osadach nie powinna być interpretowana jako przejaw negatywnego statusu zmarłych, a jedynie odmiennego ich traktowania.

Zakładając, że osady były takimi miejscami, w których miały miejsce praktyki przez archeologów uznane za rytualne i ‘świeckie’, obecność grobów nie powinna być niczym zaskakującym. Możliwe też, że odkryte pochówki zostały zdeponowane w okresie przed lub po zamieszkiwaniu osady, tak jak to rozpoznano na innych stanowiskach o podobnej chronologii (np. Cleary 2005, tam dalsza literatura). W literaturze zwracano uwagę na bliskość

obiektów sepulkralnych i osadniczych będącą wynikiem sukcesji cmentarzysk, nawiązujących do tradycji pól popielnicowych na wcześniejsze osady (np. Woźny 2000, 138–139, 141).

ZABYTKI RUCHOME

Ponieważ celem artykułu nie jest szczegółowa prezentacja odkrytych zabytków ruchomych, przedstawimy je w skrócie, jednocześnie odsyłając do raportu z badań, w którym, poza analizami formalno-stylistycznymi odkrytych artefaktów, przede wszystkim ceramiki, przeprowadzono także analizę jej dystrybucji w obrębie wyróżnionych skupisk obiektów nieruchomych (Golański, Schellner 2009).

Z obszaru osady pozyskano liczny, choć słabo zróżnicowany zbiór fragmentów naczyń ceramicznych. Łącznie z wypełnisk obiektów datowanych na wczesną epokę żelaza pochodzi 3781 fragmentów ceramiki. W tak liczny zbiór nie zarejestrowano jednak ani jednej kompletnej formy, a wiele spośród fragmentów było w tak szczątkowym stanie zachowania, że nie nadawały się one do analizy formalno-stylistycznych. Większość stanowią fragmenty naczyń określanych w literaturze jako ceramika kuchenna, którą charakteryzuje obecność domieszki grubo i średnioziarnistej w masie garncarskiej oraz znaczna grubość ścianek dużych, najczęściej nieskomplikowanych pod względem formalnym, pojemników używanych do przechowywania i gotowania pokarmów. Jeśli chodzi o ceramikę stołową, to do tej kategorii można było zaliczyć tylko kilka naczyń posiadających drobnoziarnistą domieszkę oraz starannie opracowane ścianki.

Wśród wyżej wymienionych grup ceramicznych wyróżniono następujące kategorie morfologiczne naczyń: garnki, wazy, misy, czerpaki, kubki, naczynia sitowate, talerze. W obrębie garnków, mis, czerpaków i talerzy wyróżniono dalsze typy. Szczegółowa analiza morfologiczno-stylistyczna ceramiki została przedstawiona w raporcie z badań, w niniejszym artykule wybrane formy zostały przedstawione na rycinach 9–12.

Oprócz fragmentów ceramiki, w obiektach D19 i D51 odkryto dwa kuliste rozcieracze kamienne o średnicy 11 cm i wyraźnie startej powierzchni pracującej (ryc. 13). Z całego stanowiska pochodzi 36 zabytków krzemiennych, z czego 34 to bryłki lokalnego surowca narzutowego, mające prawdopodobnie posłużyć do pozyskania łuszczeni, natomiast dwa okazy związane są z łuszczeniową metodą obróbki krzemienia. Pierwszy przedmiot jest łuszczeniem i pochodzi z wypełniska obiektu D106 (ryc. 14, a). Drugi wytwór to odłupek łuszczeniowy retuszowany. Oba wykonane zostały z krzemienia bałtyckiego (ryc. 14, b). Został znaleziony w warstwie eksploracyjnej ara B81. Okaz ten pochodzi z łuszczenia dwubiegowego. Technologicznie zatem jest pokrewny z opisanym powyżej łuszczeniem. Na obu krawędziach posiada retusz zębaty oraz prawdopodobnie retusz użytkowy.

Zabytki krzemienne ze stanowiska w Zabrodziu ze względu na brak wyrazistości typologicznej oraz charakteryzujące je cechy technologiczne nie mogą być pewnie datowane. Metoda łuszczeniowa jest bowiem związana z szerokim spektrum chronologicznym — od wczesnego neolitu (w niektórych regionach Nizu nawet od mezolitu) do wczesnej epoki

żelaza (Balcer 1983; Domańska 1986; Tomaszewski 1997; Lech, Piotrowska 1997; Papiernik, Wąs 2002). Szczególnie w przypadku wytworów łuszczniowych z krzemienia bałtyckiego, przypisanie ich konkretnej kulturze archeologicznej jest prawie niemożliwe.

FAZY ZABUDOWY OSADY

Analizując relikty budowli naziemnych na stanowisku w Zabrodzie powstaje pytanie o problem ich jednoczasowości. Zarysy wyróżnionych budynków nie przecinają się, a odkryte zabytki pozwalają umieścić ich chronologię w okresie HC. Z tego okresu pochodzi ogrodzenie i wszystkie budynki słupowe nim otoczone oraz kilka jam i palenisk. Najprawdopodobniej wszystkie budynki słupowe zarejestrowane w obrębie skupisk osadniczych są współczesne ogrodzeniu. Chronologia dołów posłupowych nie posiadających w swym wypełnisku zabytków umożliwiających datowanie i nie tworzących konstrukcyjnych układów, położonych szczególnie w peryferyjnych strefach osady, pozostaje nieokreślona. Na okres HC możemy datować większość jam, w szczególności zasobowych, które zawierały ceramikę. Większość jam tworzących skupiska również najprawdopodobniej funkcjonowała współcześnie. Prezentowane stanowisko jest pozostałością osady założonej na tzw. surowym korzeniu, bez śladów wcześniejszego osadnictwa, lecz chronologia oparta na cechach morfologiczno-stylistycznych ceramiki nie pozwala na bardziej precyzyjne datowanie, a wobec braku możliwości wykonania datowań bezwzględnych, nie jest możliwe wskazanie przypuszczalnych faz, czy nawet bardziej precyzyjnych ram chronologicznych zasiedlenia stanowiska. Podobny typ zabudowy został zaobserwowany na osadzie w Milejowicach w pow. wrocławskim. Choć stwierdzono, że „sukcesywnie na przestrzeni czasu trwania omawianego osadnictwa, w miarę gdy ulegały zużyciu budynki drewniane przemieszczano zabudowę osady”, jednak na podstawie zbliżonych dat uzyskanych z zachowanych cembrowin studni autor nie wykluczył jednoczesnego użytkowania kilku skupisk budynków słupowych (Gediga 2006, 411). W przypadku omawianego osiedla z Zabrodzia kwestia sekwencji zamieszkiwania osady pozostaje otwarta.

OSADA W ZABRODZIU NA TLE PODOBNYCH STANOWISK ZE ŚLĄSKA

Prezentowane stanowisko jest kolejną, trzecią już osadą o zbliżonej chronologii odkrytą w trakcie szerokopłaszczyznowych ratowniczych badań wykopaliskowych charakteryzującą się obecnością kolistego ogrodzenia. Stanowiska takie jak Stary Śleszów 17 i Milejowice 19, pow. wrocławski znajdują się w odległości 16–18 km na SE od Zabrodzia. Pierwsze z nich zostało już opublikowane (Kopiasz 2003), natomiast wyniki badań w Milejowicach opublikowane zostały częściowo (np. Bugaj i in. 2002, Bugaj, Gediga 2004, Bugaj, Kopiasz 2006, 2008). Podobne osiedla odkryto także w Czechach, południowej Szwecji i Śląsku Opawskim. Kolejną, niepublikowaną jeszcze osadę z ogrodzeniem odkryto w Loděnicach

koło Opawy, a wstępne wyniki badań przedstawił dr J. Juchelka w trakcie 17. Śląskich Spotkań Archeologicznych maju 2011 w Pokrzywniej, najpierw jednak przedstawione po krótko zostaną osady odkryte w pobliżu Wrocławia. Wszystkie trzy stanowiska: Zabrodzie, Stary Śleszów i Milejowice wykazują znaczne podobieństwa, zarówno w kwestii organizacji przestrzennej, jak i chronologii.

Ze względu na brak możliwości datowania bezwzględnego zabytków z Zabrodzia, trudno określić precyzyjnie chronologię osady, niemniej jednak cechy ceramiki, np. obecność fragmentów waz z lejowato rozchylonymi szyjkami i stożkowatymi guzami umieszczonymi górnej partii brzuśca, czy czerpaka o rozchylonej, szerokiej krawędzi, a także fragmentów ceramiki grafitowanej, pozwalają na datowanie stanowiska na koniec epoki brązu i początek okresu HC. Jest to podobne datowanie jak w przypadku Starego Śleszowa i Milejowic. Z ostatniego wymienionego stanowiska dodatkowo uzyskano daty bezwzględne z dranic stanowiących konstrukcję cembrowiny studni, które wynosiły 639 i 611 BC (Bugaj, Gediga 2004).

Szerokopłaszczyznowe badania umożliwiły odsłonięcie i przebadanie znacznych partii osiedli otoczonych kolistym ogrodzeniem, po którym zachowały się jamy posłupowe oddalone od siebie maksymalnie o 1,8 m. W Milejowicach ogrodzenie składające się w części E nawet z 3 rzędów słupów miało średnicę 83–86 m, a w Zabrodziu 52 m. Na wszystkich osadach ogrodzenia miały charakter nieciągły, co najwyraźniej widoczne było w Starym Śleszowie, gdzie ogrodzenie miało formę półkolistą otwartą od strony N (Kopiasz 2003, ryc. 4). W Zabrodziu przerwy między grupami słupów sięgały 7 m (ryc. 3). Tak jak wspomniano wyżej, nie wiadomo w jaki sposób wypełniana była przestrzeń między słupami ogrodzenia. Grudki polepy pozyskano tylko nielicznych dołów posłupowych, lecz mogą one sugerować konstrukcję plecionkową wypełniającą przestrzeń między słupami. W Milejowicach, jedynie E część wewnętrznego ogrodzenia zachowała się w postaci rowu palisadowego, można przypuszczać zatem zastosowanie różnych konstrukcji, nawet w obrębie tego samego założenia (Bugaj, Kopiasz 2006, ryc. 12).

Dalsze podobieństwo trzech osad przejawia się także w obecności budowli o konstrukcji słupowej zarówno w obrębie ogrodzenia jak i poza nim oraz podobne, promieniste ułożenie budynków w obrębie ogrodzonej przestrzeni. Najmniej wyraźnie układ ten widoczny był w Starym Śleszowie, niemniej jednak nawet tam dopatrzeć można się podobnej idei lokalizacji budynków względem istniejącego już, regularnego ogrodzenia. W Milejowicach wschodnia partia ogrodzenia była przebudowywana i nakładała się na zabudowę, pierwotny projekt jednak zakładał sytuowanie budynków wewnątrz uprzednio wydzielonej, kolistej przestrzeni, a równoczesne funkcjonowanie zarówno ogrodzenia jak i budowli w jego wnętrzu nie jest kwestionowane (Gediga 2004, 414).

Obecność kolistego założenia, zarówno w Milejowicach jak i w Starym Śleszowie jest interpretowane w literaturze jako jeden z przejawów zmian zachodzących w społeczeństwie wczesnej epoki żelaza na Śląsku. Osady, na których wystąpiły takie konstrukcje są określane jako pozostałości obwarowanych, otoczonych rowem lub palisadą osiedli, zamieszkiwanych przez grupy, których styl życia znacznie różnił się od stylu życia społeczno-

ści zamieszkujących zwykle osady otwarte. Sam fakt postawienia ogrodzenia miał na celu demonstrację władzy i podkreślenie wyjątkowego statusu mieszkańców osiedla (Kopiasz 2008, 213). W prezentacji wyników badań ze Starego Śleszowa autor wskazuje, że tradycja wznoszenia założeń na planie koła wywodzi się z neolitu, a konstrukcje takie mogły mieć charakter kultowy lub obronny. Wydaje się jednak, że zasadność porównywania neolitycznych rondeli i omawianych osad tylko na podstawie podobieństwa morfologicznego jest dyskusyjna. W dalszej części porównuje on stanowisko śleszowskie ze znanymi w literaturze przykładami założeń palisadowych o zbliżonej chronologii, głównie z Badenii i Wirtembergii, które interpretowane są jako tzw. pańskie siedziby (Kopiasz 2003, 157). Wydzielone za pomocą ogrodzeń przestrzenie na osadach uznawane są zatem za siedziby nowo formującej się arystokracji, oddzielającej swe rezydencje i miejsca pochówków (Bugaj, Kopiasz 2006, 200). Autorzy nie wahają się także określić tych założeń jako ufortyfikowane i monumentalne kompleksy o charakterze prestiżowym (Bugaj, Kopiasz 2006, 200, Kopiasz 2008, 213). Za prestiżowym charakterem tej strefy osady ma przemawiać, oprócz obecności ogrodzenia, określanego też czasem jako palisada, nagromadzenie w jej obrębie przedmiotów znacznie odbiegających pod względem ilościowym i jakościowym od występujących w otwartych partiach osad. Przedmioty te, zwłaszcza pewne grupy ceramiki również zostały określone jako prestiżowe lub luksusowe, a ich obecność „wyraża dążność ich pomysłodawców do podkreślenia swej odrębności, władzy, możliwości ekonomicznych” (Kopiasz 2008, 215).

Spektakularne odkrycia dokonane w ostatnich latach na Śląsku, takie jak grób książęcy w Łazach, pow. wołowski, czy bogate cmentarzysko w Domasławiu, pow. wrocławski skłaniają do zweryfikowania dotychczasowych poglądów na temat związków tych terenów z kulturą halsztacką (por. Gediga 2007, 2010) i niezaprzeczalnie zmieniają naszą wiedzę na temat skali przemian kulturowych tej części ziem polskich u progu epoki żelaza. Należy się jednak zastanowić, czy odkryte osady z ogrodzeniami można bezkrytycznie i jednoznacznie włączać w obraz przemian kulturowych i społecznych związanych z formowaniem się ówczesnych elit. Warto także przywrócić się kryteriom, które zadecydowały o określeniu omawianych osad jako ufortyfikowane siedziby arystokracji.

W przypadku wszystkich trzech osad linie ogrodzenia zostały przez archeologów wytyczone na podstawie występowania śladów po słupach ulokowanych nierzadko w znacznych odległościach od siebie, a przestrzeń między nimi musiała być wypełniona za pomocą lekkich konstrukcji o znikomym walorach obronnych. Dodatkowo w liniach ogrodzeń widoczne są kilkumetrowe przerwy, a w Starym Śleszowie ogrodzona jest tylko część osady, która przecież była zamieszkała, skoro znaleziono tam ślady domostw i warstwę kulturową. W przypadku tych stanowisk trudno zatem wskazać walory obronne ogrodzeń o prawdopodobnie bardzo lekkiej konstrukcji, a na dodatek o nieciągłym przebiegu. W tej sytuacji trudno zaliczyć te założenia do pozostałości monumentalnych fortyfikacji, a jeszcze trudniej porównywać je np. z grodem w Heuneburgu czy osadą w Pflaumloch (np. Kopiasz 2003, 163). Z tego samego powodu nie wydaje się zasadne porównywanie konstrukcji ze

Śląska np. ze śladami podwójnego rzędu słupów, rekonstruowanego jako wał drewniano-ziemny otaczający osadę w Opatovicach nad Łabą (Vokolek, Sedlaček 2010, 276). Należy w tym miejscu dodać, że w przeciwieństwie do omawianych osad ze Śląska, większość tzw. siedzib pańskich z Bawarii jest otoczona zamkniętymi systemami rowów i palisadami, a do ich wnętrza prowadziło tylko jedno wejście (ryc. 15).

Studia nad zabytkami ruchomymi pozyskanymi z omawianych osad pokazały znaczną homogeniczność zbioru pod względem dystrybucji w obrębie stanowiska. Nie wyróżniono stref kumulacji zabytków, które można określić jako markery wyższego statusu mieszkańców ogrodzonych partii osady. Na osadzie w Zabrodziu cały zespół pozyskanych fragmentów ceramiki można określić jako silnie zniszczony, dość jednorodny i reprezentujący ograniczony zasób form. Najpowszechniej występowały fragmenty garnków, waz, mis i czerpaków, co składa się na zestaw form znany z większości osad z późnej epoki brązu. Nie stwierdzono ani zróżnicowania w zakresie dystrybucji poszczególnych typów naczyń, ani nagromadzenia ich w obrębie ogrodzonej przestrzeni.

Szczegółowe studium zostało przedstawione dla Milejowic, w którym autor wyróżnił trzy kategorie ceramiki, jego zdaniem luksusowej, i przedstawił jej dystrybucję w obrębie kilku skupisk obiektów wyróżnionych na osadzie. Do przedmiotów prestiżowych, czyli takich, które wyrażały odrębność wykonawców lub/i użytkowników zaliczono wazy o lejowatym wylewie, czernionej, niekiedy wyświecanej powierzchni, ceramikę malowaną i grafitowaną (Kopiasz 2008, 215). Należy się w tym miejscu zastanowić w jakim stopniu wyznacznikiem prestiżu jest ceramika malowana, której wyjątkowość polega głównie na tym, że jest ona niemal bez wyjątku zabytkiem stanowiącym wyposażenie grobowe na licznych stanowiskach z terenu środkowego Nadodrza (np. Łaciak 2010, mapa 1). Rzadko natomiast spotyka się ją na osadach, choć właśnie tam musiała być produkowana. Naczynia malowane dodawane były do grobów ciepłopalnych i występują w zespołach, które można określić zarówno jako bogate jak i ubogie, a przyjmowanie ich za jednoznaczny wyznacznik wyższego statusu należy traktować z dużą ostrożnością. Podobnie należy potraktować naczynia wazowate ze stożkowatymi guzami umieszczonymi w górnej części brzuśca, które powszechnie występują na większości stanowisk datowanych na HC i często są traktowane jako jeden z elementów datujących właśnie tej fazy (por. Gedl 1973, 34). Analiza przedstawień kartograficznych dystrybucji ceramiki na osadzie w Milejowicach nie wykazała tendencji do grupowania się wskazanych jej typów w określonych partiach osady (Kopiasz 2008, por. ryc. 6 i 7).

ZAKOŃCZENIE

W świetle powyższych uwag, z dużą ostrożnością należy odnieść się do wypowiedzi interpretujących omawiane osady jako monumentalne, ufortyfikowane założenia o funkcjach obronnych, kultowych, chronometrycznych itp. Analiza zabudowy tych osad, obecność fragmentów innych ogrodzeń (np. w Milejowicach w pasie północnym — Bugaj, Kopiasz 2008, ryc. 3), czy wreszcie brak wyraźnych różnic między budynkami i zabytkami z obsza-

ru ogrodzonego i spoza niego, skłania do wniosku, że mamy do czynienia z ogrodzeniem osady, które niekoniecznie musiało manifestować arystokratyczne aspiracje jej mieszkańców. Stosowanie różnorodnych ogrodzeń było powszechną praktyką na stanowiskach z epoki brązu z różnych części Europy (Harding 2000, 58). Do podobnych konkluzji i reinterpretacji wcześniejszych wyników doszli badacze opracowujący wyniki wykopalisk na stanowisku Vistad w południowej Szwecji. Podczas badań w latach 1988–90 odkryto tam osadę otoczoną ogrodzeniem, na której wystąpiło kilka domów, paleniska oraz wyłącznie ceramika o cechach pól popielnicowych (ryc. 16; Larsson 1993). Początkowo, właśnie ze względu na koliste ogrodzenie, uznano ją za rezydencję arystokracji "łużyckiej" (Larsson 1993, ryc. 121). Jednak po przeprowadzeniu szczegółowych analiz obiektów występujących w jego obrębie i studiów nad ceramiką, ci sami badacze skłaniają się raczej do interpretowania wydzielonej partii osady za miejsce związane z metalurgią żelaza, a same ogrodzenie raczej za osłonę przed wiatrem (Larsson, Hulthén 2003, 55).

Zaprezentowane stanowisko stanowi przykład niezwykle interesującej, niemal w pełni odsłoniętej osady zamieszkiwanej na początku epoki żelaza. Na jej obszarze odkryto kilkadziesiąt budynków słupowych, paleniska, jamy zasobowe i studnię, a z wypełnisk obiektów pozyskano fragmenty naczyń ceramicznych oraz nieliczne zabytki kamienne. Odkrycie kolejnej na Śląsku kolistej konstrukcji otaczającej osiedle pokazuje, że ogradzanie osiedli we wczesnej epoce żelaza nie było sporadyczne i stanowi istotną przesłankę do dalszych studiów nad tą kwestią.

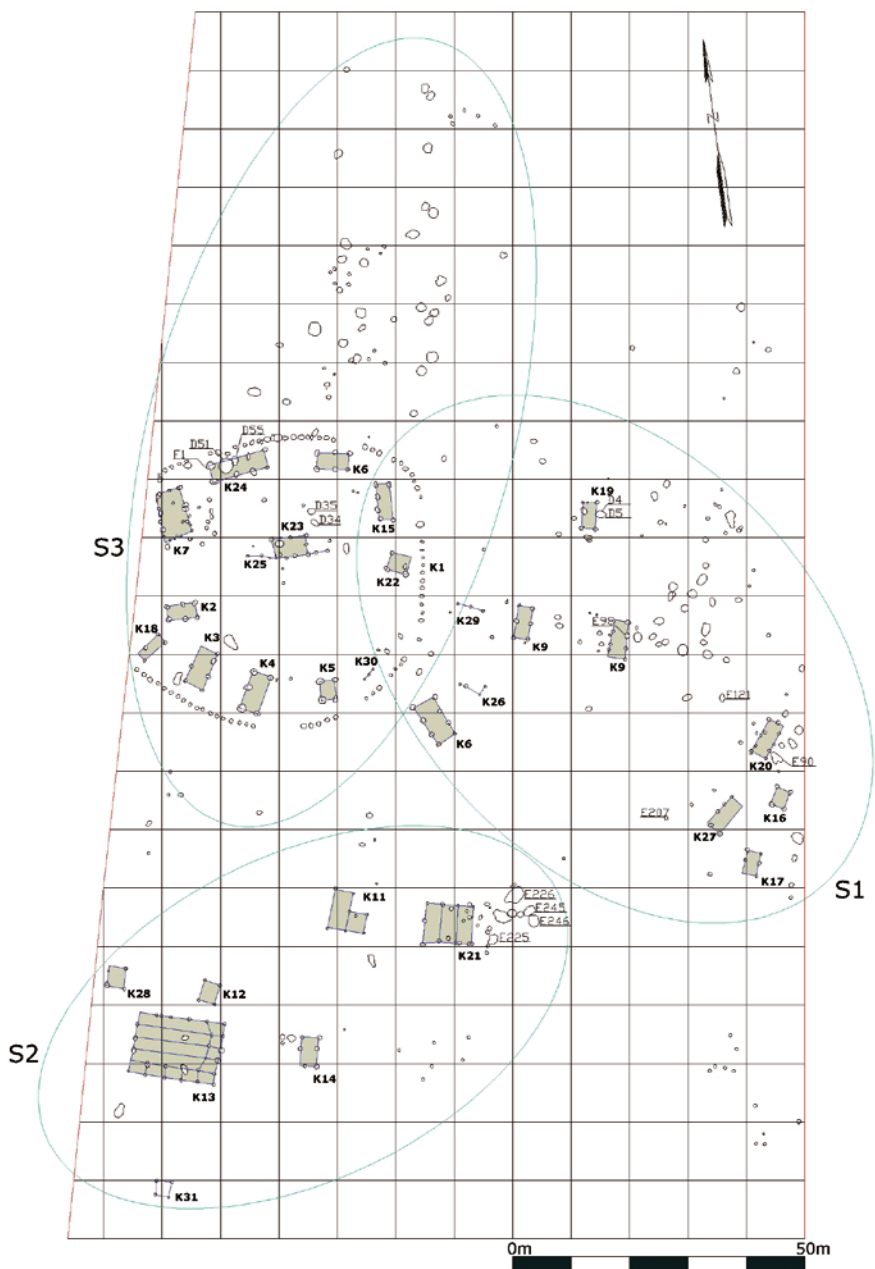

Fig. 3. Clusters of archaeological pits (S1–S3). K1–30 post-built structures, numbers refer to pits mentioned in the text

Ryc. 3. Skupiska obiektów w obrębie osady (S1–S3). K1–30 konstrukcje słupowe, pozostałe numery znajdują się przy obiektach omówionych w tekście. Rys. J. Kucharski

Fig. 4. Section of the uncovered fence. Photo: J. Różycki
Ryc. 4. Fragment reliktywów ogrodzenia osady. Fot. J. Różycki

a

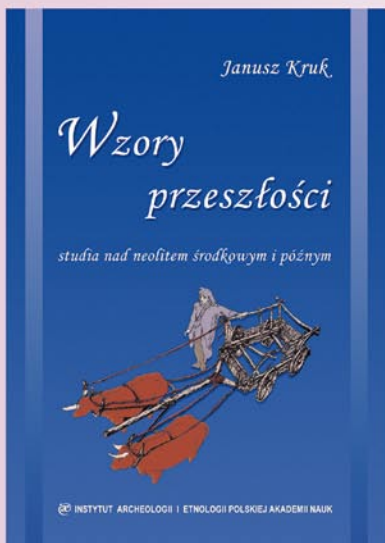

b

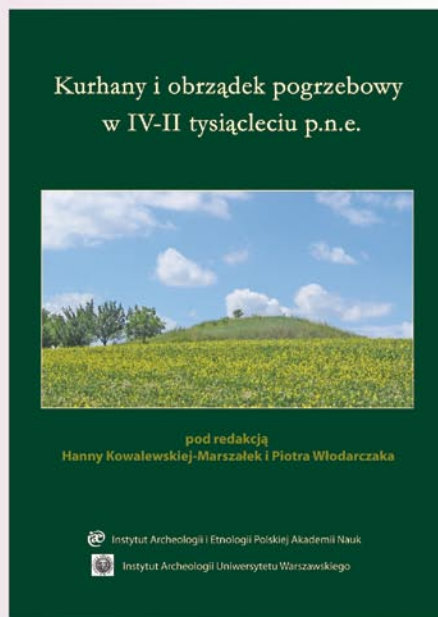
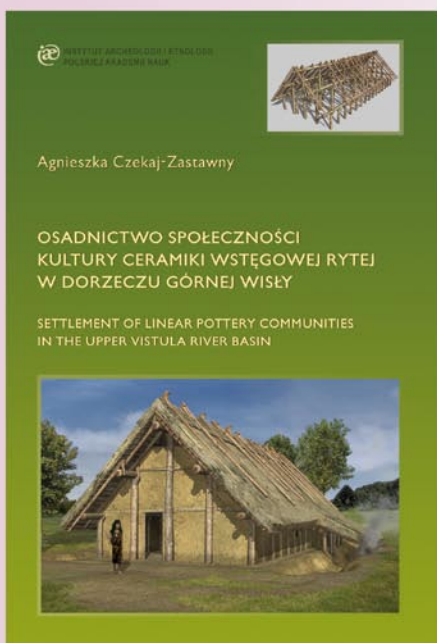
Fig. 7. Sections of selected storage pits. Photo: J. Różycki
Ryc. 7. Profile wybranych jam zasobowych, a: ob. E121, b: D4. Fot. J. Różycki

Szanowni Państwo,

Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie posiada w ciągłej sprzedaży publikacje wydane przez wydawnictwo Instytutu.

Wszystkie książki można nabyć bezpośrednio w Oddziale IAE PAN w Krakowie, bądź też zamówić telefonicznie, listownie lub za pomocą poczty elektronicznej. Zamówione pozycje wyślemy za zaliczeniem pocztowym, doliczając cenę przesyłki.

Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Oddział w Krakowie
ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków
tel. 12 422 29 05
pełna oferta wydawnicza na stronie:
www.archeo.pan.krakow.pl/pl